

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ / ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΠΡΟΣΣΕΠΙΣΗ ΤΟΥ «ΜΩΣΑΪΚΟΥ»
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Επιβλέποντες

Μπότσογλου Καφένια, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Καθηγητές:

Μπονώτη Φωτεινή, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Όνομα Φοιτήτριας:

Κοσμά Αγγελική (Α.Μ: 1010077)

ΒΟΛΟΣ
Φεβρουάριος 2015

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 15014/1
Ημερ. Εισ.: 20-12-2016
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΕΑ
2015
ΚΟΣ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η πτυχιακή αυτή εργασία, μου έδωσε την δυνατότητα να διευρύνω τους ορίζοντες μου και να γνωρίσω το πολύ ενδιαφέρον κομμάτι της έρευνας στην Προσχολική Αγωγή. Θέλω να ευχαριστήσω για αυτήν την ευκαιρία την κα Μπότσογλου Καφένια, αναπληρώτρια καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, που δέχτηκε την εποπτεία της πτυχιακής εργασίας μου διαθέτοντας τον χρόνο της, προσφέροντας μου τις γνώσεις της και την καθοδήγηση της. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω την κα Μπονώτη Φωτεινή, αναπληρώτρια καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για την πολύτιμη βοήθεια της καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας μου.

Τέλος δεν θα μπορούσα να παραλείψω να ευχαριστήσω το εκπαιδευτικό προσωπικό του Νηπιαγωγείου του Βόλου που δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα και φυσικά όλους τους μαθητές. Η συνεργασία μας ήταν εξαιρετικά πολύτιμη για μένα. Τα οφέλη που αποκόμισα δεν περιορίζονται στην διεκπεραίωση του ερευνητικού μέρους της μελέτης. Επεκτείνονται στην αλληλεπίδραση που είχα μαζί τους και την άριστη επικοινωνία μας. Τους ευχαριστώ όλους θερμά για το χρόνο και τη συνεργασία τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ –ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ

ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

1. Εισαγωγή

1.1.1 Η ενεργητική ακρόαση των παιδιών

1.1.2 Τα οφέλη της ενεργητικής ακρόασης των παιδιών

1.1.3 Η εφαρμογή της ενεργητικής ακρόασης στα νηπιαγωγεία

1.1.4 Πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί η ενεργητική ακρόαση στα νηπιαγωγεία

1.2.1 Η ενεργητική συμμετοχή των παιδιών στην ερευνητική διαδικασία

1.2.2 Ο ρόλος των ενηλίκων και των παιδιών στην ερευνητική διαδικασία

1.2.3 Η προσέγγιση του «Μωσαϊκού» ως μια μορφή συμμετοχικής έρευνας

1.2.4 Τα χαρακτηριστικά της προσέγγισης του Μωσαϊκού

1.2.5 Ανάγκη διεξαγωγής της έρευνας

1.2.6 Διατύπωση στόχων και ερωτημάτων της έρευνας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

2. Περιγραφή της προσέγγισης του Μωσαϊκού

2.1 Εργαλεία

2.2 Διαδικασία

2.3 Συμμετέχοντες

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

3.1 Αποτελέσματα – Αξιολόγηση Αποτελεσμάτων

3.2 Δεδομένα που προέκυψαν μέσω του εργαλείου της συνέντευξης

3.3 Δεδομένα που προέκυψαν από το σχέδιο

3.4 Δεδομένα που προέκυψαν από τη φωτογραφία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 –ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

4.1 Ερμηνεία των συμπερασμάτων της έρευνας

4.2 Περιορισμοί και προτάσεις της έρευνας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3: ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

1.Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται όλο και συχνότερα μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την ενεργητική συμμετοχή των παιδιών σε ερευνητικές διαδικασίες. Υποστηρίζεται από ερευνητές ότι αφενός η συμμετοχή τους εμπλουτίζει την έρευνα και αφετέρου ότι ηοπτική γωνία των παιδιών βοηθά τους ενήλικες να κατανοήσουν καλύτερα τον κόσμο τους (Brownlie, Anderson&Ormston, 2005,Clark & Moss, 2010).

Επιπρόσθετα, προβάλλεται το επιχείρημα ότι ο ενεργός ρόλος των παιδιών στην έρευνα ενισχύει την αυτοπεποίθησή τους ως προς την έκφραση των απόψεών τους, την ανάπτυξη δεξιοτήτων και την ενεργή συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων για ζητήματα που τα αφορούν. Υπογραμμίζεται, επίσης, ότι η ενεργητική εμπλοκή τους επαναπροσδιορίζει τις σχέσεις εξουσίας με τους ενήλικους στην ερευνητική διαδικασία. Στη παρούσα εργασία, παρουσιάζεται ως παράδειγμα συμμετοχικής μορφής έρευνας η προσέγγιση του «Μωσαϊκού», μια προσέγγιση που φαίνεται να συνάδει με πολλά από τα χαρακτηριστικά της έρευνας δράσης. Τέλος, επισημαίνεται η σημασία της χρήσης συμμετοχικών μεθόδων στην προσχολική εκπαίδευση και η συμβολή τους στην προσχολική εκπαίδευση και η συμβολή τους στην προώθηση δημοκρατικών πρακτικών.

1.1.1Η ενεργητική ακρόαση των παιδιών

Όλοι μας και κάθε ένας από εμάς, είτε εκπαιδευτικός, είτε γονιός, είτε ερευνητής έχει μια συγκεκριμένη αντίληψη για το παιδί και την παιδική ηλικία που επηρεάζει αντίστοιχα και την πρακτική που ακολουθεί. Το παιδί μπορεί να ειπωθεί ως ένας αδύναμος και ανώριμος ενήλικος σε μικρογραφία ή αντίθετα ως ένας ενεργός πολίτης με δικαιώματα, ικανότητες και δεξιότητες. Τα τελευταία χρόνια, το κίνημα για τα δικαιώματα των παιδιών και η κοινωνιολογία της παιδικής ηλικίας επέδρασαν καταλυτικά στην προώθηση καινοτόμων αντιλήψεων για το παιδί και την παιδική ηλικία. Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του παιδιού αποτέλεσε ένα πολύ σημαντικό κείμενο, υποστηρίζοντας τα δικαιώματα των παιδιών και ειδικότερα, το δικαίωμα να εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους, να ακούγεται η φωνή τους και να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων για οποιοδήποτε θέμα τα αφορά. Παράλληλα, η κοινωνιολογία της παιδικής ηλικίας προώθησε την αντίληψη

ότι τα παιδιά, όπως και οι ενήλικες είναι δρώντα κοινωνικά υποκείμενα, ειδήμονες της δικής τους ζωής και ενεργοί συμμετέχοντες στην κοινωνία (James & Prout, 1997).

Οι καινοτόμες αυτές αντιλήψεις είχαν ως αποτέλεσμα ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον, τόσο σε πολιτικό και ερευνητικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο εκπαιδευτικών πρακτικών, για προσεγγίσεις, οι οποίες αναγνωρίζουν τις ικανότητες των παιδιών, το δικαίωμά τους να εκφράζουν την άποψή τους και βοηθούν τους ενήλικες να ακούνε και να κατανοούν περισσότερο τα παιδιά (Clark&Moss, 2010). Σε αυτές τις αρχές βασίζεται το πλαίσιο της ενεργητικής ακρόασης των παιδιών, μια διαδικασία η οποία δεν περιορίζεται στο στενό πλαίσιο της ακοής, αλλά είναι ανοιχτή στους πολυάριθμους δημιουργικούς τρόπους που χρησιμοποιούν τα παιδιά για να εκφράσουν τις απόψεις τους και τις εμπειρίες τους. Η ακρόαση δεν περιορίζεται στη λεκτική επικοινωνία, εμπεριέχει την ερμηνεία και την ανταπόκριση των ενηλίκων στην επικοινωνία με το παιδί και είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη διασφάλιση της συμμετοχής των παιδιών στη λήψη αποφάσεων για ζητήματα που τα αφορούν είτε στο πλαίσιο της καθημερινής τους ρουτίνας είτε σε μια ευρύτερη διαδικασία.

Η ακρόαση δεν είναι μια τεχνική ή μια διδακτική μεθοδολογία, υποστηρίζει η Rinaldi, πρώην διευθύντρια των προσχολικών δομών της επαρχίας Ρέτζιο Εμίλια στην Ιταλία, κάνοντας λόγο για μια «παιδαγωγική της ακρόασης». Η ακρόαση είναι «ένας τρόπος σκέψης και αντίληψης του εαυτού μας στις σχέσεις μας με τους άλλους και τον κόσμο. Είναι πώς ως άνθρωποι θέλουμε να είμαστε στον κόσμο. Είναι πώς θέλουμε να είναι η κοινωνία μας. Είναι μια πολιτισμική, πολιτική και ηθική ιδέα. Ακούμε όχι μόνο με τα αυτιά μας, αλλά με όλες μας τις αισθήσεις. Και ακούμε χιλιάδες γλώσσες, σύμβολα και κώδικες προκειμένου να εκφραστούμε και να επικοινωνήσουμε» (Rinaldi, 2001).

Η ακρόαση, η οποία γίνεται αντιληπτή κατά αυτόν τον τρόπο αποτελεί μια διαδικασία-κλειδί για τη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος στο οποίο παρέχεται ο χρόνος και ο χώρος για να εκφράσουν τα παιδιά τις απόψεις, τις ανησυχίες, τα ενδιαφέροντα και τις επιθυμίες τους με οποιοδήποτε τρόπο επιθυμούν, αλλά και στο οποίο αισθάνονται αυτοπεποίθηση και ασφάλεια (Lancaster, 2003).

1.1.2 Τα οφέλη της ενεργητικής ακρόασης των παιδιών

Η ενεργητική ακρόαση των παιδιών είναι σημαντική τόσο για τα παιδιά όσο και για τους ενήλικους, τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς, όπως επίσης και για τη βελτίωση της ποιότητας της προσχολικής εκπαίδευσης. Η ακρόαση αναγνωρίζει το δικαίωμα των παιδιών να ακούγεται η «φωνή» τους. Οι απόψεις και οι εμπειρίες τους λαμβάνονται σοβαρά υπόψη με αποτέλεσμα να ενισχύεται η αυτοπεποίθησή τους και η συναισθηματική τους ανάπτυξη. Η αυξανόμενη αυτοπεποίθηση συνδέεται με την ικανοποίηση που αντλείται από την ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων. Τα παιδιά γίνονται πιο ενεργοί συμμετοχοί είτε στην εκπαιδευτική διαδικασία είτε μέσα από τις καθημερινές τους επιλογές είτε μέσα από τη λήψη αποφάσεων για ευρύτερες αλλαγές (Σοφού, 2011).

Η ενεργητική ακρόαση έχει σημαντικά οφέλη όχι μόνο για τα παιδιά αλλά και για τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς. Η παιδαγωγική της ακρόασης επιτρέπει στους γονείς και τους εκπαιδευτικούς να ανταποκριθούν με επιτυχία στις ανάγκες και στα ενδιαφέροντα των παιδιών, να αποδεχθούν τη διαφορετικότητα, να αμφισβητήσουν παγιωμένες αντιλήψεις και να ανακαλύψουν οπτικές των δυνατοτήτων των παιδιών. Η παιδαγωγική της ακρόασης μπορεί να δώσει την ευκαιρία στους γονείς και τους εκπαιδευτικούς να επανεξετάσουν τις σχέσεις τους με τα παιδιά και τις δραστηριότητες που πραγματοποιούν μαζί τους και να βελτιώσουν τις πρακτικές τους (Σοφού, 2011).

1.1.3 Η εφαρμογή της ενεργητικής ακρόασης στα νηπιαγωγεία

Η παιδαγωγική της ακρόασης μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για τη βελτίωση του εκπαιδευτικού έργου που παρέχει το νηπιαγωγείο. Η διερεύνηση της οπτικής γωνίας των παιδιών για το προσχολικό περιβάλλον δίνει τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς να αναστοχαστούν πάνω σε αυτά που τους λένε τα παιδιά και να διαπιστώσουν εάν χρειάζεται να βελτιώσουν τις πρακτικές τους. Η ενεργητική ακρόαση μπορεί, επίσης, να διευκολύνει τον συνεχή διάλογο ανάμεσα στα παιδιά, τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε πολυάριθμους τρόπους για να ακούσουμε όσα μας λένε τα παιδιά. Ωστόσο, το ζητούμενο δεν είναι η

διαδικασία που θα ακολουθήσουμε, αλλά η κουλτούρα που διαμορφώνει τις αντιλήψεις που έχουμε ως ενήλικοι για τα παιδιά. Η επιθυμία να ακούσεις και να εμπλέξεις τα παιδιά είναι ζήτημα κουλτούρας, επισημαίνει ο Peter Moss (2006), και με αυτή την έννοια η σημαντικότερη ερώτηση που πρέπει να κάνουμε στον εαυτό μας είναι αν σαν κουλτούρα, σαν κοινωνία, θέλουμε να ακούμε ο ένας τον άλλο και αν θέλουμε να δημιουργήσουμε δημοκρατικές σχέσεις (Moss, 2006).

Μεταξύ των μεθόδων, τεχνικών ή εργαλείων που μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε προκειμένου να ακούσουμε τα παιδιά είναι:

- Η παρατήρηση είναι μια σημαντική αφετηρία για την ακρόαση των παιδιών και μπορεί να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τις δυνατότητες, τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών και κυρίως των παιδιών μικρότερης ηλικίας.
- Η συζήτηση με τα παιδιά είναι ένας τρόπος να διερευνήσουμε τις απόψεις, τις ανησυχίες, τα ενδιαφέροντα και τις σκέψεις τους, αρκεί να μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τις κατάλληλες ερωτήσεις.
- Η ζωγραφική ενθαρρύνει την ελεύθερη έκφραση και επιτρέπει στα παιδιά να επικοινωνήσουν αμεσότερα και πολλές φορές αποτελεσματικότερα σε σχέση με τον λόγο, τα βιώματά τους, τις ιδέες, τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους.
- Οι φωτογραφικές μηχανές είναι ένα μέσο που ελκύει τα παιδιά και τους προσφέρει τη δυνατότητα να εξωτερικεύσουν τα συναισθήματά τους και να δώσουν πληροφορίες μέσα από τη «σιωπηρή φωνή της φωτογραφικής μηχανής» (Walker, 1993).
- Το συμβολικό παιχνίδι μπορεί να δώσει την ευκαιρία στα παιδιά να «αφηγηθούν» τις εμπειρίες τους, να εκφράσουν τις σκέψεις τους και τα συναισθήματά τους.
- Η μουσική, η κίνηση και ο χορός, οι κούκλες και τα παιχνίδια επιτρέπουν στα παιδιά να επικοινωνήσουν τα συναισθήματά τους και τις επιθυμίες τους. Η κούκλα, είτε στο σπίτι είτε στο σχολείο, μπορεί να τα ακούσει και να τα βοηθήσει να εκφράσουν σκέψεις και φόβους.

1.1.4 Πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί η ενεργητική ακρόαση στο νηπιαγωγείο;

Στο νηπιαγωγείο υπάρχουν πολλές ευκαιρίες για ενεργητική ακρόαση. Τα παραδείγματα που παρουσιάζονται στη συνέχεια αποτελούν ενδεικτικούς τρόπους σχετικά με το πώς θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί η ενεργητική ακρόαση στην προσχολική εκπαίδευση:

- Η μετάβαση στο νηπιαγωγείο ή στο δημοτικό σχολείο. Οι αλλαγές στις συνθήκες ζωής δημιουργούν και στα παιδιά, όπως και στους ενήλικες, αναστάτωση και κινητοποιούν μια διαδικασία προσαρμογής. Σε τέτοιες περιπτώσεις, όπως είναι οι μεταβάσεις, είναι σημαντικό να δοθεί στα παιδιά η ευκαιρία να εκφράσουν αυτό που αισθάνονται.
- Η αποτίμηση του εκπαιδευτικού έργου. Η ενεργητική ακρόαση προσφέρει στους εκπαιδευτικούς τη δυνατότητα να κατανοήσουν την οπτική γωνία των παιδιών, να αναστοχαστούν πάνω σε αυτά που τους λένε τα παιδιά και να χρησιμοποιήσουν αυτές τις πληροφορίες για τη βελτίωση των πρακτικών τους.
- Συνεργασία με τους γονείς. Η ενεργητική ακρόαση των παιδιών μπορεί να τροφοδοτήσει τον διάλογο μεταξύ των εκπαιδευτικών και των γονέων.
- Αλλαγές στο εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον του νηπιαγωγείου. Η ενεργητική ακρόαση θα μπορούσε να βοηθήσει τους εκπαιδευτικούς να κατανοήσουν πώς βιώνουν τα παιδιά τον εσωτερικό και τον εξωτερικό χώρο του νηπιαγωγείου και να λάβουν υπόψη τις απόψεις τους για μελλοντικές αλλαγές.
- Το αναλυτικό πρόγραμμα. Η ενεργητική ακρόαση των παιδιών μπορεί να συνδυαστεί με τους στόχους του αναλυτικού προγράμματος. Τα εργαλεία και οι τεχνικές ακρόασης προσφέρουν τη δυνατότητα να ακούσουμε τα παιδιά τόσο σε σχέση με τη μάθηση όσο και με τον τρόπο που βιώνουν τις εμπειρίες τους στο νηπιαγωγείο.
- Παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή παιδιά από διαφορετικά πολιτισμικά και γλωσσικά περιβάλλοντα. Η δυνατότητα που προσφέρει η ενεργητική ακρόαση να χρησιμοποιηθούν μέθοδοι που δεν βασίζονται στον γραπτό λόγο είναι πολύ

σημαντική όταν δουλεύουμε με παιδιά τα οποία είτε έχουν δυσκολίες στη λεκτική επικοινωνία είτε δεν έχουν ως πρώτη γλώσσα την ελληνική.

1.2.1 Η ενεργητική συμμετοχή των παιδιών στην ερευνητική διαδικασία

Τα τελευταία χρόνια σημειώνεται μεγάλο ενδιαφέρον για τη διερεύνηση των απόψεων και των εμπειριών των μικρών παιδιών σχετικά με θέματα που αφορούν τη ζωή τους (Moss, 2006). Το ενδιαφέρον αυτό συνδέεται με τη συζήτηση που διεξάγεται σε ερευνητικό επίπεδο σχετικά με την ενεργητική ακρόαση των παιδιών και τη συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων (MacNaughton & Smith, 2009· Moss, 2006· Darbyshire, Schiller & MacDougall, 2005). Η συζήτηση αυτή είναι αποτέλεσμα σημαντικών εξελίξεων στο χώρο της επιστήμης, της οικονομίας και της πολιτικής οι οποίες συνέβαλαν στη διαμόρφωση ενός νέου μοντέλου σύμφωνα με το οποίο η άποψη του παιδιού διαδραματίζει σημαντικό ρόλο.

Παλαιότερες αντιλήψεις ήθελαν το παιδί ανώριμο, αδύναμο και ανίκανο να συμμετάσχει στη λήψη αποφάσεων για ζητήματα που το αφορούν. Σύμφωνα με τις σύγχρονες αντιλήψεις της παιδαγωγικής (Rogoff, 2003 & Vygotsky, 1978) όσο και από το νέο παράδειγμα της κοινωνιολογίας της παιδικής ηλικίας (James & Prout, 1997 & Moss, 2006), το παιδί θεωρείται «δρων κοινωνικό υποκείμενο». Το μοντέλο του παιδιού ως «δρων κοινωνικό υποκείμενο» εκφράζει τρεις βασικές ιδέες: α) τα παιδιά κατασκευάζουν συγκροτημένα νοήματα για τον κόσμο που τα περιβάλλει και τη θέση τους μέσα σε αυτόν, β) η γνώση των παιδιών για τον κόσμο είναι διαφορετική, αλλά όχι κατώτερη από αυτή των ενηλίκων και γ) η οπτική γωνία των παιδιών μπορεί να βοηθήσει τους ενηλίκους να κατανοήσουν καλύτερα τις εμπειρίες των παιδιών μέσα από τα δικά τους μάτια (MacNaughton, Hughes & Smith, 2007).

Το παιδί ως «δρων κοινωνικό υποκείμενο» συνδέεται με το μοντέλο του παιδιού ως «πολίτη», ο οποίος συμμετέχει ενεργά στη δημόσια ζωή. Με αυτή την έννοια προβάλλεται το επιχείρημα ότι τα παιδιά έχουν δικαίωμα ενεργής συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων για ζητήματα που τα αφορούν (MacNaughton & Smith, 2009). Το επιχείρημα αυτό αντλείται από τις αρχές που υπογραμμίζει η Σύμβαση για τα

Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ και τέθηκε σε ισχύ το 1990. Η Συνθήκη διακηρύσσει το δικαίωμα των παιδιών να εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους σχετικά με οποιοδήποτε θέμα τα αφορά και για το σκοπό αυτό θα πρέπει να τους δίνεται η δυνατότητα να ακούγεται η φωνή τους. Οι αρχές που υπογραμμίζονται από τη Συνθήκη ενισχύονται και από τις εξελίξεις στο χώρο της αναπτυξιακής ψυχολογίας σχετικά με τη σημασία των πρώτων εμπειριών του παιδιού στη μελλοντική τους ζωή ως ενεργοί πολίτες. Σήμερα πλέον όλο και περισσότερο αναγνωρίζεται το παιδί ως «πολίτης», ο οποίος έχει δικαίωμα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων και ότι είναι αναγκαίο να λαμβάνεται υπόψη η γνώμη του για ζητήματα που το αφορούν.

Οι αλλαγές που αναφέρθηκαν σε επιστημονικό, πολιτικό και νομοθετικό επίπεδο είχαν ως αποτέλεσμα να επαναπροσδιοριστεί και η σχέση παιδιού και έρευνας. Στις σύγχρονες ερευνητικές προσπάθειες παρατηρείται ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για τις ιδέες, τις προσεγγίσεις, τα ενδιαφέροντα, τις επιλογές των παιδιών από τη δική τους οπτική γωνία. Σύμφωνα με τους Darbyshire, Schiller & MacDougall (2005) παρατηρείται ότι η διερεύνηση των απόψεων και των εμπειριών των παιδιών είναι σήμερα ένα από τα πιο σημαντικά και ενδιαφέροντα ζητήματα της σύγχρονης έρευνας για την παιδική ηλικία και τους θεσμούς προσχολικής εκπαίδευσης.

Η παλαιότερη παραδοσιακή αντίληψη η οποία απέκλειε τη δυνατότητα στα παιδιά να εμπλέκονται ενεργά στην έρευνα με το επιχείρημα ότι το αναπτυξιακό τους επίπεδο δεν τους επιτρέπει να εκφράσουν άποψη ή να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν τη ζωή τους φαίνεται ότι δεν είναι πλέον αποδεκτή. Η κοινωνιολογία της παιδικής ηλικίας υιοθετεί την άποψη ότι η συμμετοχή των παιδιών ως υποκείμενα της έρευνας και όχι ως αντικείμενα αποτελεί έκφραση εμπιστοσύνης και σεβασμού για την ικανότητά τους να μπορούν να εκφράζουν τις δικές τους απόψεις και να επικοινωνούν στους ενήλικους σημαντικές ιδέες και εμπειρίες (Christensen & James, 2008 & Alderson, 2000). Η συμμετοχή των παιδιών σε ερευνητικές διαδικασίες αποτελεί, εφιαλτήριο για τη διατύπωση της άποψης ότι τα παιδιά μπορούν να λαμβάνουν αποφάσεις για τη δική τους ζωή (Langsted, 1994). Η εμπλοκή των παιδιών σε ερευνητικές διαδικασίες σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει ότι υποτιμάται η σημασία του ρόλου των ενηλίκων, αλλά ότι η οπτική γωνία των τελευταίων δεν μπορεί πλέον να είναι ο μόνος δείκτης που λαμβάνεται υπόψη στις σύγχρονες

έρευνες.

Ένας ακόμη λόγος που οδήγησε επαναπροσδιορισμό του ρόλου των παιδιών στην ερευνητική διαδικασία είναι οι επιδράσεις του παραδείγματος των συμμετοχικών ερευνητικών προσεγγίσεων, όπως είναι η περίπτωση της έρευνας δράσης (Clark, 2010). Καταρχήν οι συμμετοχικές ερευνητικές προσεγγίσεις προβάλλουν δύο βασικά επιχειρήματα τα οποία τεκμηριώνουν την ενεργητική εμπλοκή των παιδιών στην ερευνητική διαδικασία (Brownlie, Anderson & Ormston, 2005). Πρώτον, τη σημασία της έρευνας στη βελτίωση των συνθηκών των εμπλεκόμενων σε αυτήν και δεύτερον στην ενδυνάμωσή τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για τα ζητήματα που τους αφορούν. Προβάλλεται, δηλαδή, η πολιτική διάσταση της ενεργητικής εμπλοκής των παιδιών στην έρευνα, εφόσον αυτή η διαδικασία μπορεί να επηρεάσει πολιτικές αποφάσεις για ζητήματα που τα αφορούν. Τα παιδιά θεωρούνται υποκείμενα που συμμετέχουν ενεργά στην ερευνητική διαδικασία και συμβάλλουν στη βελτίωση της (Clark, 2010).

1.2.2 Ο ρόλος των ενηλίκων και των παιδιών στην ερευνητική διαδικασία

Στο κεφάλαιο αυτό είναι σημαντικό να αναφερθούμε στα διαφορετικά μοντέλα που έχουν υιοθετηθεί σε ερευνητικές διαδικασίες όσον αφορά το ρόλο των ενηλίκων ερευνητών και των παιδιών. Σύμφωνα με την Lansdown (2005), τα μοντέλα αυτά δεν είναι ευδιάκριτα, καθώς χαρακτηριστικά του ενός μπορούν να περιέχονται και στα υπόλοιπα. Γενικότερα, όσο περισσότερο συμμετέχουν τα παιδιά, τόσο περισσότερο μπορούν να επηρεάσουν ό,τι τους αφορά και τόσο περισσότερες ευκαιρίες έχουν για προσωπική ανάπτυξη. Οι ακόλουθες κατηγορίες σκιαγραφούν τρία διαφορετικά μοντέλα συμμετοχής των παιδιών στην ερευνητική διαδικασία:

α) *συμβουλευτικός ρόλος*. Στην περίπτωση αυτή οι ενήλικοι αναγνωρίζουν ότι τα παιδιά έχουν άποψη και εμπειρίες, οι οποίες μπορούν να συμβάλουν στη λήψη αποφάσεων για ζητήματα που τα αφορούν. Η διαδικασία αυτή συνήθως είναι πρωτοβουλία του ενήλικου, καθοδηγείται και οργανώνεται από τον ενήλικο και τα παιδιά δεν έχουν έλεγχο των αποτελεσμάτων της, β) *συμμετοχικός ρόλος*. Στην περίπτωση αυτή παρέχεται η δυνατότητα στα παιδιά να εμπλέκονται ενεργά στην έρευνα. Διεξάγεται συνήθως με πρωτοβουλία των ενηλίκων, προϋποθέτει συνεργασία

με τα παιδιά, παροτρύνει τα παιδιά να επηρεάσουν ή να θέσουν υπό αμφισβήτηση διαδικασίες και αποτελέσματα και τους επιτρέπει να κατευθύνουν μόνα τους τη δράση κατά τη διάρκεια μιας χρονικής περιόδου. Αν και η πρωτοβουλία ανήκει στους ενήλικες, δίνονται στα παιδιά ευκαιρίες να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των δραστηριοτήτων στις οποίες εμπλέκονται. Οι συμμετοχικές διαδικασίες δίδουν στα παιδιά την ευκαιρία να αναπτύξουν τη μεθοδολογία της έρευνας, τους επιτρέπουν να έχουν το ρόλο των ερευνητών και να εμπλακούν σε συζητήσεις σχετικά με τα ευρήματα και την ερμηνεία τους.

γ) *πρωταγωνιστικός ρόλος* . Στις περιπτώσεις αυτές τα ερευνητικά αντικείμενα έχουν προσδιοριστεί από τα ίδια τα παιδιά και οι ενήλικες έχουν το ρόλο του διευκολυντή, ενώ τα ίδια τα παιδιά ελέγχουν τη διαδικασία που τα παροτρύνει να επηρεάσουν ή να θέσουν υπό αμφισβήτηση διαδικασίες και αποτελέσματα και τους επιτρέπει να κατευθύνουν μόνα τους τη δράση κατά τη διάρκεια μιας χρονικής περιόδου. Αν και η πρωτοβουλία ανήκει στους ενήλικες, δίνονται στα παιδιά ευκαιρίες να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των δραστηριοτήτων στις οποίες εμπλέκονται. Οι συμμετοχικές διαδικασίες δίδουν στα παιδιά την ευκαιρία να αναπτύξουν τη μεθοδολογία της έρευνας, τους επιτρέπουν να έχουν το ρόλο των ερευνητών και να εμπλακούν σε συζητήσεις σχετικά με τα ευρήματα και την ερμηνεία τους.

Ο βαθμός ενεργητικής συμμετοχής των παιδιών στην ερευνητική διαδικασία και ο ρόλος που αποδίδεται από τους ενήλικους ερευνητές στα παιδιά είναι ένα ζήτημα αμφιλεγόμενο. Φαίνεται ότι η ενεργητική συμμετοχή των παιδιών σε ερευνητικό επίπεδο δεν είναι μια απλή διαδικασία. Όπως σημειώνει η Clark (2010), πολλές από τις δυσκολίες που παρουσιάζει η ενεργητική εμπλοκή των παιδιών σχετίζονται με τον έλεγχο της ερευνητικής διαδικασίας. Η ηλικία και το αναπτυξιακό επίπεδο των παιδιών μπορεί να ενισχύσει το χάσμα όσον αφορά τις σχέσεις εξουσίας μεταξύ του ενήλικου ερευνητή και των παιδιών ερευνητών. Το χάσμα αυτό μεγαλώνει όταν πρόκειται για παιδιά που ανήκουν σε μειονότητες. Η κριτική αναφέρεται συχνά στις άνισες σχέσεις ενήλικου και παιδιού και γενικότερα στον πρωταγωνιστικό ρόλο του ενήλικου ερευνητή κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας.

1.2.3 Η προσέγγιση του «Μωσαϊκού» ως μια μορφή συμμετοχικής έρευνας

Μία από τις ερευνητικές προσεγγίσεις η οποία αναγνωρίζει τον ενεργητικό ρόλο των μικρών παιδιών στην ερευνητική διαδικασία είναι η «προσέγγιση του Μωσαϊκού». Πρόκειται για μια πολυμεθοδική διαδικασία, η οποία συνδυάζει διαφορετικές τεχνικές και μεθόδους, οπτικές (εικονιστικές) και γλωσσικές (λεκτικές), παραδοσιακές και καινοτόμες, προκειμένου να συλλέγουν οι απόψεις των μικρών παιδιών σχετικά με τη ζωή τους σε μια προσχολική δομή. Η παρατήρηση και η συζήτηση σε επίπεδο ατομικής ή ομαδικής συνέντευξης που χρησιμοποιούνται μπορούν να θεωρηθούν παραδοσιακές μέθοδοι ή τεχνικές. Καινοτόμες, θεωρούνται η χρήση φωτογραφικών μηχανών από τα ίδια τα παιδιά, οι ξεναγήσεις, η εξερεύνηση, δηλαδή, μιας προσχολικής δομής καθοδηγούμενη από τα ίδια τα παιδιά, η χαρτογράφηση, ένας τρόπος καταγραφής των πληροφοριών που παρέχουν τα παιδιά κατά τη διάρκεια των ξεναγήσεων, το παιχνίδι ρόλων, η ζωγραφική κ.λπ.

Η ερευνητική αυτή διαδικασία δίνει τη δυνατότητα στα μικρά παιδιά και στους ενήλικες να συμμετέχουν από κοινού στη διαμόρφωση νοήματος (Clark, 2008· Clark & Moss, 2010). Αυτοί είναι και ο λόγος για τους οποίους χρησιμοποιείται ο όρος «προσέγγιση του Μωσαϊκού». Όπως ακριβώς το μωσαϊκό αποτελείται από μικρά κομμάτια τα οποία πρέπει να τοποθετηθούν μαζί προκειμένου να φτιάξουν μια εικόνα, κατά τον ίδιο τρόπο, κάθε μέθοδος ή εργαλείο που χρησιμοποιείται για να ακουστούν οι απόψεις των παιδιών και των ενηλίκων αποτελεί ένα κομμάτι του «Μωσαϊκού». Η δύναμη της προσέγγισης αυτής, υποστηρίζουν οι Clark & Moss (2010) έγκειται στο ότι συνενώνει τα μεμονωμένα κομμάτια του «Μωσαϊκού», που συγκεντρώθηκαν από ενήλικες και παιδιά, μέσα από το διάλογο, το στοχασμό και την ερμηνεία.

Μεγάλη επιρροή στην εφαρμογή της προσέγγισης άσκησαν κατά πρώτον, οι μέθοδοι που έχουν χρησιμοποιηθεί στη συμμετοχική αξιολόγηση και κατά δεύτερον, η ιδέα της παιδαγωγικής τεκμηρίωσης, όπως αυτή εφαρμόζεται στους βρεφονηπιακούς σταθμούς της επαρχίας Ρέτζιο Εμίλια, στη Βόρεια Ιταλία (Clark, 2005 & Clark & Moss, 2010). Η συμμετοχική αξιολόγηση αφορά τόσο στη διαδικασία διαλόγου, στοχασμού και δράσης όσο και στα εργαλεία που χρησιμοποιούνται. Οι μέθοδοι που έχουν χρησιμοποιηθεί στη συμμετοχική αξιολόγηση έχουν αφετηρία την

αγροτική ανάπτυξη, αφορούν στην ενδυνάμωση φτωχών κοινοτήτων και αναλφάβητων πληθυσμών, έτσι ώστε να έχουν φωνή και να μπορούν να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στη λήψη αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο και δεν βασίζονται στο γραπτό λόγο. Η παιδαγωγική τεκμηρίωση, όπως αυτή εφαρμόζεται στους βρεφονηπιακούς σταθμούς της επαρχίας Ρέτζιο Εμίλια, στη Βόρεια Ιταλία, αναφέρεται τόσο στο *περιεχόμενο* όσο και τη *διαδικασία* (Dahlberg, Moss & Pence, 1999). Η παιδαγωγική τεκμηρίωση ως περιεχόμενο μπορεί να περιλαμβάνει τη συλλογή πληροφοριών και στοιχείων από τη δράση των παιδιών στο βρεφονηπιακό σταθμό (απομαγνητοφωνημένοι διάλογοι των παιδιών, φωτογραφίες από τη συμμετοχή των παιδιών σε δραστηριότητες ή από στιγμιότυπα, ζωγραφίες και κατασκευές των παιδιών). Η παιδαγωγική τεκμηρίωση ως *διαδικασία* περιλαμβάνει τη χρήση αυτού του υλικού ως μέσο για αναστοχασμό και διάλογο σχετικά με την εργασία που παράγεται στους βρεφονηπιακούς σταθμούς από τα παιδιά. Το θεωρητικό υπόβαθρο της συγκεκριμένης προσέγγισης στηρίζεται στην αντίληψη ότι τα παιδιά είναι «ειδήμονες της δικής ζωής», έχουν ανεπτυγμένες ικανότητες στην επικοινωνία, είναι ενεργοί συμμετοχοί, διαμορφωτές νοήματος, ερευνητές και εξερευνητές (Clark & Moss, 2005). Η αντίληψη αυτή συνάδει με την προσέγγιση που ακολουθεί η κοινωνιολογία της παιδικής ηλικίας, σύμφωνα με την οποία τα παιδιά, όπως και οι ενήλικες, είναι «δρώντα κοινωνικά υποκείμενα», οι ιδέες των παιδιών, οι προσεγγίσεις τους για τη ζωή, οι επιλογές και οι σχέσεις τους έχουν μεγάλο ενδιαφέρον και δίνουν τη δυνατότητα στους ενήλικες να δουν τον κόσμο μέσα από την οπτική των παιδιών (Clark & Moss, 2010).

Η προσέγγιση του Μωσαϊκού χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά σε ένα ερευνητικό πρόγραμμα με τίτλο «Ας ακούσουμε τα μικρά παιδιά» (Clark & Moss, 2010) στο οποίο συμμετείχαν παιδιά ηλικίας κάτω των 5 ετών. Στόχος του προγράμματος ήταν να συμπεριλάβει την άποψη των παιδιών στην αξιολόγηση ενός πολυδύναμου δικτύου παροχών φροντίδας και εκπαίδευσης σε μικρά παιδιά και τις οικογένειές τους στο Ηνωμένο Βασίλειο. Το σημαντικότερο στοιχείο του προγράμματος, ήταν ότι το πλαίσιο ακρόασης των παιδιών δεν περιορίστηκε μόνο στο διάλογο, αλλά ήταν ανοιχτό σε δημιουργικούς τρόπους που μεταχειρίζονται τα παιδιά για να εκφράσουν τις απόψεις τους και τις εμπειρίες τους. Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο χρησιμοποιήθηκαν συμμετοχικές τεχνικές, όπως είναι η χρήση

φωτογραφικών μηχανών, οι ξεναγήσεις και οι χαρτογραφήσεις, τεχνικές δηλαδή που δεν βασίζονται στο γραπτό ή στον προφορικό λόγο. Οι μέθοδοι αυτοί σε συνδυασμό με άλλες παραδοσιακές, όπως η συζήτηση και η παρατήρηση, συνέβαλαν στην επίτευξη βαθύτερης κατανόησης της ζωής των παιδιών.

Σε επόμενη μελέτη με τίτλο «Χώροι για παιχνίδι» (Clark, 2005· Clark & Moss, 2005), η προσέγγιση του Μωσαϊκού αναπροσαρμόστηκε έτσι ώστε παιδιά ηλικίας 3 και 4 ετών να εμπλακούν στην αναδιαμόρφωση του εξωτερικού χώρου μιας προσχολικής δομής. Στόχος της μελέτης ήταν να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να αξιοποιηθούν οι απόψεις και οι εμπειρίες των παιδιών στο σχεδιασμό αλλαγών του εξωτερικού χώρου ενός σχολείου προσχολικής αγωγής. Ανάλογος ήταν και ο στόχος και μιας δεύτερης ερευνητικής μελέτης (Clark, 2008, 2010), σύμφωνα με την οποία οι απόψεις και οι εμπειρίες των μικρών παιδιών, στο πλαίσιο της προσέγγισης του Μωσαϊκού, αποτέλεσαν τον πυρήνα του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού των χώρων εντός και εκτός του σχολείου.

1.2.4 Τα χαρακτηριστικά της προσέγγισης του Μωσαϊκού

Μετά από την ανάλυση της προσέγγισης του « Μωσαϊκού», είναι σημαντικό να αναφερθούμε στα χαρακτηριστικά του. Τα σημαντικότερα από αυτά τα χαρακτηριστικά αφορούν την πολυμεθοδικότητα, την προσαρμοστικότητα, το συμμετοχικό χαρακτήρα της και τη δημοκρατική διαδικασία παραγωγής γνώσης. Η προσέγγιση του Μωσαϊκού μπορεί να χαρακτηριστεί ως πολυμεθοδική και πολυεπίπεδη. Ο συνδυασμός διαφορετικών τεχνικών που παρέχει, παραδοσιακών και καινοτόμων επιτρέπει στα παιδιά να εκφράσουν τις απόψεις και τις εμπειρίες τους με ποικίλους δημιουργικούς τρόπους οι οποίοι δεν περιορίζονται στην ομιλία. Είναι κατανοητό, ότι δεν υπάρχει καμία ερευνητική μέθοδος η οποία να είναι απόλυτα κατάλληλη για όλα τα παιδιά, τα οποία είναι διαφορετικές προσωπικότητες με διαφορετικές ικανότητες και προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα. Το γεγονός αυτό συνηγορεί υπέρ της χρήσης πολλών και διαφορετικών μεθόδων και εργαλείων που να ανταποκρίνονται στις ιδιαιτερότητες των παιδιών ώστε να διασφαλίζεται η συμμετοχή όλων των παιδιών στην ερευνητική διαδικασία. Επιπρόσθετα, όπως διαπιστώνεται σε έρευνες, η προσαρμογή των ερευνητικών μεθόδων και εργαλείων στον τρόπο επικοινωνίας των παιδιών δίνει τη

δυνατότητα στα παιδιά να παρουσιάσουν πιο ουσιαστικά τις εμπειρίες τους και τις απόψεις τους. Για παράδειγμα, όπως αναφέρουν οι Clark & Moss (2010), η χρήση φωτογραφικών μηχανών στο πρόγραμμα «Ας ακούσουμε τα μικρά παιδιά» ήταν πολύ διασκεδαστική και έδωσε τη δυνατότητα στα παιδιά και κυρίως σε αυτά από διαφορετικά γλωσσικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα να εκφράσουν αυτό που αισθάνονταν και να δώσουν πληροφορίες μέσα από ένα μη λεκτικό αλλά σινάμα πλούσιο σε πληροφορίες τρόπο επικοινωνίας. (Walker, 1993, Clark & Moss, 2010).

Η προσέγγιση του «Μωσαϊκού» είναι μία αρκετά ευέλικτη μέθοδος, αναφέρει η Clark (2010), έτσι ώστε να επιτρέπει τη χρήση και άλλων μεθόδων ανάλογα με το αντικείμενο της έρευνας αλλά και να μπορεί να εφαρμοστεί σε διαφορετικές προσχολικές δομές. Το ζητούμενο είναι να μπορέσει ο ενήλικος ερευνητής να προσαρμόσει τις τεχνικές έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών και όχι σε αυτές που θεωρεί κατάλληλες ο ίδιος. Εξάλλου, η προσέγγιση του Μωσαϊκού δεν έχει τόσο σχέση με συγκεκριμένες μεθόδους και εργαλεία όσο με την ερμηνεία που δίνεται στην ακρόαση των παιδιών, καθώς και των σχέσεων και διαδικασιών που εμπλέκονται σε αυτήν (Clark & Moss, 2010).

Από την άλλη πλευρά, η προσέγγιση του «Μωσαϊκού» περιλαμβάνει τη συλλογή δεδομένων από διαφορετικές πηγές. Στο πρόγραμμα «Ας ακούσουμε τα μικρά παιδιά» προκειμένου να διερευνηθεί το πώς αντιλαμβάνονται τα παιδιά τη ζωή τους στο σχολείο συγκεντρώθηκαν οι απόψεις των παιδιών, των γονέων τους, του προσωπικού των παιδικών σταθμών, αλλά και της ερευνήτριας, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένα «μωσαϊκό απόψεων» το οποίο αποτέλεσε τη βάση για διάλογο. Το χαρακτηριστικό αυτό της προσέγγισης του «Μωσαϊκού» θα λέγαμε ότι συνάδει με ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της έρευνας δράσης που αφορά την ποικιλία των τεχνικών και των πηγών για τη συλλογή των δεδομένων (Κατσαρού & Τσάφος, 2003).

Ένα τρίτο βασικό στοιχείο της προσέγγισης του «Μωσαϊκού» αποτελεί ο συμμετοχικός της χαρακτήρας. Το θεωρητικό κομμάτι της προσέγγισης του «Μωσαϊκού» είναι ότι τα παιδιά είναι γνώστες της ζωής τους» και επομένως καθαυτές οι ιδέες των παιδιών, οι προσεγγίσεις τους για τη ζωή, οι επιλογές και οι σχέσεις τους αποκτούν ενδιαφέρον. Μέσα βάση αυτή την παραδοχή, τα παιδιά

εμπλέκονται όχι ως αντικείμενα έρευνας, αλλά ως υποκείμενα που συμμετέχουν ενεργά σε αυτή (Clark , 2010).

Για παράδειγμα κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας του προγράμματος «Ας ακούσουμε τα μικρά παιδιά», τα παιδιά είχαν κυρίαρχο ρόλο στη συγκέντρωση δεδομένων, ενώ ο ενήλικος ερευνητής είχε το ρόλο του παρατηρητή όταν φωτογράφιζαν τα αγαπημένα τους αντικείμενα, πρόσωπα, πράγματα ή χώρους στο βρεφονηπιακό σταθμό ή όταν τα μεγαλύτερα παιδιά χρησιμοποίησαν τις φωτογραφικές μηχανές για να καταγράψουν τις ζωές των μικρότερων στο βρεφονηπιακό σταθμό. Στη φάση αυτή, ο ενήλικος ερευνητής εξακολουθεί να είναι υπεύθυνος για την επιλογή του ερευνητικού αντικειμένου και την οργάνωση της ερευνητικής διαδικασίας (Clark, 2010).

Ο ρόλος του παιδιού στην ερευνητική διαδικασία επηρεάζει επίσης και το ρόλο του ενήλικου. Εάν η έμφαση δίνεται στη συνδιαμόρφωση νοήματος, τότε μπορεί να δημιουργηθεί μια διαφορετική και ίσως πιο δημιουργική σχέση μεταξύ ενήλικου και παιδιού (Clark, 2010· Clark & Moss, 2010). Για παράδειγμα, στην προσέγγιση του Μωσαϊκού ο ενήλικος ερευνητής δηλώνει στα παιδιά την άγνοιά του σχετικά με τις εμπειρίες τους σε μια συγκεκριμένη προσχολική δομή, επιθυμώντας να μάθει μέσα από την επικοινωνία του με μαζί τους πώς αντιλαμβάνονται το περιβάλλον στο οποίο ζουν. Στις τρεις έρευνες που χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος του Μωσαϊκού, τόσο ο ενήλικος ερευνητής όσο και τα παιδιά είχαν διαφορετικούς ρόλους κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας, όπως επίσης διαφορετικός ήταν και ο βαθμός της ενεργητικής συμμετοχής τους. Ο ερευνητής ενήλικος οργάνωσε την ερευνητική διαδικασία, ανέλαβε την παρατήρηση των παιδιών και πήρε συνεντεύξεις από αυτά. Σε αυτές τις μελέτες, είχε πιο ενεργητικό ρόλο από τα παιδιά στην ερευνητική διαδικασία. Βέβαια, υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις, όταν για παράδειγμα τα παιδιά έκαναν ξενάγηση του σχολείου προσχολικής αγωγής, διαδραμάτισαν αυτά τον καθοριστικό ρόλο. Όταν η ερευνήτρια έδωσε στα παιδιά φωτογραφικές μηχανές προκειμένου να φωτογραφίσουν το χώρο τους, τους έδειξε πώς να χρησιμοποιήσουν τις φωτογραφικές μηχανές ή πώς να αποθηκεύσουν τις φωτογραφίες τους σε έναν υπολογιστή. Στην περίπτωση αυτή η ερευνήτρια είχε το ρόλο του διδάσκοντα-καθοδηγητή και τα παιδιά το ρόλο του καλλιτέχνη.

Ένα άλλο στοιχείο αφορά το στοχαστικό προσανατολισμό της προσέγγισης. Πρόκειται για ένα πλαίσιο το οποίο δίνει τη δυνατότητα με βάση την τεκμηρίωση, τη

συγκέντρωση δηλαδή των δεδομένων είτε σε μορφή φωτογραφιών, συνεντεύξεων είτε σε μορφή σημειώσεων ή χαρτογραφήσεων για διάλογο, στοχασμό και ερμηνεία. Οι Clark & Moss (2010), επισημαίνουν ότι σπουδαιότητα αυτής της προσέγγισης είναι ότι συνενώνει τα μεμονωμένα κομμάτια μέσα από το διάλογο, το στοχασμό και την ερμηνεία. Τα παιδιά κατέχουν κεντρική θέση στις ανταλλαγές που αφορούν κάποιο νόημα και με αυτή την έννοια είναι συνδιαμορφωτές του. Οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς είναι κι αυτοί συνδιαμορφωτές του νοήματος, χωρίς να επηρεάζουν τις απόψεις των παιδιών.

Τα κομμάτια του «Μωσαϊκού» που συγκεντρώνονται από ενήλικες και παιδιά σχηματίζουν τη βάση για το δεύτερο στάδιο. Ο συνδυασμός των αφηγήσεων και των εικόνων των μεμονωμένων αυτών κομματιών επιφέρει ένα υψηλότερο επίπεδο κατανόησης των προτεραιοτήτων των μικρών παιδιών. Για παράδειγμα, ένα παιδί κατά τη διάρκεια μιας συνέντευξης μπορεί να μιλήσει για ένα σημαντικό χώρο του σχολείου. Οι φωτογραφίες του μπορεί να επιβεβαιώσουν αυτή του την άποψη. Η κουβέντα με τους γονείς και τους παιδαγωγούς μπορεί να δια φωτίσει περισσότερο ή να προκαλέσει και παρερμηνείες οι οποίες θα συζητηθούν μαζί τους. (Dahlberg, Moss & Pence, 1999).

1.2.5 Ανάγκη διεξαγωγής της έρευνας

Η αποτίμηση των ερευνών σε κυρίως στον ελλαδικό χώρο καταδεικνύει την ανάγκη διεξαγωγής μιας έρευνας που αξιοποιώντας τη προσέγγιση του «μωσαϊκού» θα επιφέρει βελτιωτικές αλλαγές στον εσωτερικό χώρο ενός νηπιαγωγείου. Τα αποτελέσματα αναμένεται να είναι θετικά και εκτείνονται τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο.

Αρχικά, διαπιστώνεται πως στην Ελλάδα είναι πολύ μικρός ο αριθμός των ερευνών που εφάρμοσαν την προσέγγιση του Μωσαϊκού. Για το λόγο αυτό, η διεξαγωγή της παρούσας έρευνας έρχεται να προσθέσει νέα ερευνητικά αποτελέσματα στα ήδη υπάρχοντα των προηγούμενων ερευνών που έχουν διεξαχθεί.

Επιπλέον η παρούσα έρευνα θα συμβάλλει στην ευρύτερη κατανόηση της σπουδαιότητάς της «προσέγγισης του Μωσαϊκού» και στη συχνότερη επιλογή της από τους ερευνητές. Ταυτόχρονα, θα αναδειχτεί και η εκπαιδευτική της πλευρά, καθώς πρόκειται για μια προσέγγιση που έχει στόχο την χειραφέτηση και την

ενεργητική συμμετοχή των παιδιών (Σοφού, 2011).

Συνοψίζοντας η ανάγκη διεξαγωγής της παρούσας έρευνας υπογραμμίζεται και από το γεγονός ότι στο συγκεκριμένο νηπιαγωγείο ύστερα από παρατήρηση που έγινε από τους νηπιαγωγούς, διαπιστώθηκε η ανάγκη αναδιαμόρφωσης του χώρου. Αναγνωρίζοντας, παράλληλα, το σημαντικό ρόλο του χώρου στην εκπαιδευτική διαδικασία καθώς και τα οφέλη από την ενεργή συμμετοχή των παιδιών στην διαμόρφωσή του σχολικού περιβάλλοντος τους, επιλέχθηκε η παρούσα έρευνα με τον ακόλουθο στόχο και ερευνητικά ερωτήματα.

1.2.6 Διατύπωση του στόχου και των ερωτημάτων της έρευνας

Η έρευνα είχε στόχο να αναδείξει τη σημασία της διεξαγωγής ερευνών μαζί με τα παιδιά και τρόπους με τους οποίους μπορούν να εμπλακούν σε συμμετοχικές ερευνητικές διαδικασίες. Η χρήση εναλλακτικών ερευνητικών τεχνικών και εργαλείων ανέδειξε τη δυνατότητα που παρέχουν τόσο στα παιδιά όσο και στους ενήλικες στη συνικοδόμηση της γνώσης. Τα τελευταία χρόνια αποδεικνύεται μέσω ερευνών ότι οι συμμετοχικές μορφές έρευνας μπορούν να συμβάλλουν σε ένα διαφορετικό τρόπο αντίληψης του ρόλου των ενηλίκων και των παιδιών στην ερευνητική διαδικασία. Το παιδί ως ερευνητής συμμετέχει στην ερευνητική δραστηριότητα ενεργά και έχει την ικανότητα να εκφράζει συγκροτημένες απόψεις για τη ζωή του και ο ενήλικος έχει τη δυνατότητα να δει τον κόσμο μέσα από την οπτική του παιδιού. Το παιδί αντιλαμβάνεται ότι οι απόψεις τους γίνονται σεβαστές από τους ενηλίκους και εκφράζεται με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση. Η ενεργητική ακρόαση των παιδιών που χαρακτηρίζει τις συμμετοχικές μορφές έρευνας, βασίζεται στο γεγονός ότι ο ενήλικος σέβεται τη διαφορετική οπτική γωνία του παιδιού και δεν προσπαθεί να την επηρεάσει έχοντας ως γνώμονα τη δική του. Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι η ακρόαση είναι μία καθαρά δημοκρατική πρακτική που δίνει την ευκαιρία στους εμπλεκόμενους να αποδεχτούν διαφορετικές απόψεις και οπτικές των πραγμάτων (Moss, 2006).

Ο στόχος της παρούσας έρευνας είναι μέσω της εφαρμογής της προσέγγισης του «μωσαϊκού», να διερευνηθούν, αφενός οι απόψεις και οι προτιμήσεις των νηπίων του 16^{ου} Νηπιαγωγείου Βόλου σχετικά με το χώρο της τάξης τους και αφετέρου οι δυνατότητες της ίδιας της προσέγγισης.

Ακολουθώς, **οι επιμέρους στόχοι** είναι:

1. Η αυτοέκφραση των νηπίων όσον αφορά τη βελτίωση της αισθητικής του χώρου βάσει των αναγκών- επιθυμιών τους.
2. Η ενεργός συμμετοχή των νηπίων στην έρευνα μέσω της χρήσης εργαλείων που προσφέρει η «προσέγγιση του Μωσαϊκού».
3. Η εξοικείωση των νηπίων με εναλλακτικά τεχνολογικά μέσα (χρήση φωτογραφικής μηχανής) στα πλαίσια της ερευνητικής διαδικασίας.

Τα ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ποιοι είναι και ποιοι όχι οι χώροι προτίμησης των νηπίων στα πλαίσια του Νηπιαγωγείου;
2. Ποιες αλλαγές προτείνουν τα ίδια τα νήπια με στόχο τη βελτίωση του χώρου του Νηπιαγωγείου ώστε να ανταποκρίνονται στις επιθυμίες- ανάγκες τους;
3. Ποιος είναι ο βαθμός ανταπόκρισης των νηπίων στο εγχείρημα της εφαρμογής της «προσέγγισης του Μωσαϊκού»;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

2. Περιγραφή της «προσέγγισης του Μωσαϊκού» - Διαδικασία

Το σχολικό έτος 2014- 2015 επιχειρήθηκε η εφαρμογή της «προσέγγισης του Μωσαϊκού» σε νηπιαγωγείο στην πόλη του Βόλου, στο πλαίσιο μιας έρευνας η οποία είχε στόχο να διερευνήσει τις απόψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας σχετικά με το πώς αντιλαμβάνονται τη ζωή τους στο ελληνικό νηπιαγωγείο. Ένας δεύτερος στόχος της έρευνας ήταν να διερευνηθούν οι δυνατότητες εφαρμογής της προσέγγισης αυτής στο ελληνικό νηπιαγωγείο. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δύο τμήματα, τα οποία ανήκουν στο ίδιο νηπιαγωγείο. Προκειμένου να διερευνηθούν οι απόψεις των παιδιών σχετικά με το πώς αντιλαμβάνονται τη ζωή τους στο νηπιαγωγείο χρησιμοποιήθηκαν τρεις διαφορετικές τεχνικές: α) η συζήτηση με τα παιδιά στο πλαίσιο ατομικών συνεντεύξεων, β) οι φωτογραφικές μηχανές και γ) η ζωγραφική. Για τις συνεντεύξεις με παιδιά έγινε προσαρμογή των ερωτήσεων που χρησιμοποίησαν οι Clark & Moss (2010) στην προσέγγιση του «Μωσαϊκού». Οι ερωτήσεις αυτές αφορούσαν τις πιο αγαπημένες τους δραστηριότητες και χώρους στο νηπιαγωγείο, τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν και τι θα ήθελαν να αλλάξει σε αυτό. Παρακάτω υπάρχουν δύο ενδεικτικά αποσπάσματα από δύο ατομικές συνεντεύξεις δύο παιδιών που συμμετείχαν στην έρευνα.

2.1 Συμμετέχοντες

Στην έρευνα έλαβαν μέρος 33 μαθητές προσχολικής αγωγής, 19 κορίτσια και 14 αγόρια 4 έως 6 ετών ($M.O. = 4,72$). Οι μαθητές αυτοί φοιτούν σε νηπιαγωγείο στην πόλη του Βόλου. Οι πληροφορίες που τους δόθηκαν ήταν πολύ βοηθητικές και κατατοπιστικές για το κάθε παιδί. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι για τη διεξαγωγή της έρευνας και τη συμμετοχή των παιδιών σε αυτή ενημερώθηκαν οι γονείς-κηδεμόνες των παιδιών από τις εκπαιδευτικούς του σχολείου, οι οποίες τους διαβεβαίωσαν ότι τα δεδομένα που θα προκύψουν θα χρησιμοποιηθούν μόνο για ερευνητικούς σκοπούς.

2.2Εργαλεία

Η προσέγγιση του Μωσαϊκού έχει χαρακτηριστεί πολυμεθοδική, πολυεπίπεδη και ευέλικτη. Όσον αφορά την πολυμεθοδικότητα της προσέγγισης, ο συνδυασμός διαφορετικών τεχνικών, παραδοσιακών και καινοτόμων επιτρέπει στα παιδιά να εκφράσουν τις απόψεις και τις εμπειρίες τους με πολυάριθμους δημιουργικούς τρόπους οι οποίοι δεν περιορίζονται στην ομιλία. Σύμφωνα με την (Clark ,2010), δεν υπάρχει καμία ερευνητική μέθοδος η οποία να είναι απόλυτα κατάλληλη για όλα τα παιδιά, τα οποία είναι διαφορετικές προσωπικότητες με διαφορετικές ικανότητες και δεξιότητες και προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα.

Επομένως στην παρούσα έρευνα για να διερευνηθούν οι απόψεις των παιδιών σχετικά με το πώς αντιλαμβάνονται τη ζωή τους στο νηπιαγωγείο χρησιμοποιήθηκαν τρία διαφορετικά εργαλεία : **α)οι ατομικές συνεντεύξεις , β) οι φωτογραφικές μηχανές και γ) η ζωγραφική.**

2.3Διαδικασία

Για τις συνεντεύξεις με τα παιδιά έγινε προσαρμογή των ερωτήσεων που χρησιμοποίησαν οι Clark & Moss (2010) στην προσέγγιση του «Μωσαϊκού». Οι ερωτήσεις αυτές αφορούσαν τις πιο προσφιλείς τους γωνιές, τις λιγότερο αγαπημένες τους καθώς και τι θα ήθελαν να αλλάξει στο σχολείο τους προκειμένου να τους αρέσει περισσότερο. Καθοριστικό ρόλο στην έρευνα διαδραμάτισε η ουσιαστική επικοινωνία μεταξύ των μελών της ομάδας που συμμετείχαν σε αυτή. Για την οικοδόμηση της επικοινωνίας και της συνεργασίας ήταν πολύ σημαντικός ο συστηματικός χαρακτήρας των συναντήσεων. Τη σημασία των συστηματικών συναντήσεων υπογραμμίζουν οι Kemmis and McTaggart (1988). Σε όλη τη διάρκεια της έρευνας, όπως αναφέρθηκε, η επικοινωνία μεταξύ των μελών της ερευνητικής ομάδας ήταν συχνή, σταθερή και οργανωμένη. Τα στοιχεία αυτά επέτρεψαν την καλλιέργεια σχέσεων εμπιστοσύνης και ασφάλειας κι ενδυνάμωσε η λειτουργία της ερευνητικής ομάδας ως κοινότητας μάθησης.

Μια δεύτερη τεχνική ήταν η χρήση των φωτογραφικών μηχανών από τα ίδια τα παιδιά, τα οποία φωτογράφισαν αγαπημένα τους αντικείμενα ή δραστηριότητες. Τα παιδιά κλήθηκαν να απαντήσουν τι ήθελαν να δείξουν με τις φωτογραφίες που τράβηξαν και πώς αισθάνονται για το αποτέλεσμα. Συλλέγοντας τέτοιου είδους φωτογραφίες που τράβηξαν τα παιδιά και καταγράφοντας τα σχόλιά τους, ο

εκπαιδευτικός μπορεί να διαπιστώσει ποιες είναι οι αγαπημένες γωνιές του κάθε παιδιού αλλά και όλων των παιδιών στην τάξη.

Τέλος, ως τρίτη τεχνική χρησιμοποιήθηκε η ζωγραφική (Einarsdottir, Dockett, & Perry, 2009). Ζητήθηκε από τα παιδιά είτε ατομικά είτε σε μικρές ομάδες να ζωγραφίσουν και συγχρόνως να σχολιάσουν «κάτι που τους αρέσει» ή «κάτι που δεν τους αρέσει» στο νηπιαγωγείο.

Το δεύτερο στάδιο της έρευνας περιελάμβανε τη σύνθεση και την επεξεργασία των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν από τις συνεντεύξεις με τα παιδιά, τις φωτογραφίες που τράβηξαν και τις ζωγραφίες που έκαναν, όπως επίσης και από τα σχόλια των παιδιών για τις φωτογραφίες και τις ζωγραφίες τους. Τέλος, προκειμένου να διερευνηθούν οι δυνατότητες αλλά και οι αδυναμίες της «προσέγγισης του Μωσαϊκού», εκτός από τα δεδομένα που συλλέχθηκαν μέσω των προηγούμενων τεχνικών, προβλέφθηκε χρόνος για ατομική συζήτηση-συνέντευξη με τους εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν στην έρευνα σχετικά με τις δυνατότητες της εφαρμογής της στο νηπιαγωγείο.

Όσον αφορά την ανατροφοδότηση των εκπαιδευτικών, όπως δήλωσαν οι εκπαιδευτικοί το υλικό που συγκεντρώθηκε αποτέλεσε βάση για αναστοχασμό των εκπαιδευτικών πάνω σε αυτά που τους είπαν ή εξέφρασαν τα παιδιά μέσα από τις ζωγραφίες τους και τις φωτογραφίες τους.

Το υλικό που συλλέχθηκε φαίνεται ότι έδωσε την ευκαιρία στους εκπαιδευτικούς να συζητήσουν για περισσότερο χρόνο σε ατομική βάση με το κάθε παιδί. Όπως ανέφεραν οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα τους δόθηκε η ευκαιρία να αφιερώσουν περισσότερο χρόνο με κάθε παιδί μεμονωμένα, να αφουγκραστούν τους προβληματισμούς τους, να δουν από τη δική τους οπτική γωνία τις προθέσεις τους, τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους.

Ως σοβαρό μειονέκτημα της προσέγγισης, οι εκπαιδευτικοί θεώρησαν το ζήτημα της έλλειψης χρόνου. Σύμφωνα με τους (Clark & Moss 2010), η ακρόαση των μικρών παιδιών «δεν είναι μια δραστηριότητα που γίνεται βιαστικά. Η συγκέντρωση του υλικού θα απαιτήσει περισσότερο χρόνο εφόσον δεν βασίζεται σε μία μονάχα μέθοδο επικοινωνίας.

Το πλαίσιο που υιοθετήθηκε στην προσέγγιση του «Μωσαϊκού» είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα παιδαγωγικής ακρόασης και ενεργητικής συμμετοχής των παιδιών σε ερευνητική διαδικασία, που «συνδυάζει τα πλεονεκτήματα της χρήσης συμμετοχικών μεθόδων στην προσχολική εκπαίδευση και διαμορφώνει μια πολυμεθοδική, συμμετοχική, στοχαστική και προσαρμοστική προσέγγιση» (Clark & Moss, 2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3- ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

3.1 Αποτελέσματα – Αξιολόγηση Αποτελεσμάτων

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε κεντρικό Νηπιαγωγείο της πόλης του Βόλου. Στην έρευνα έλαβαν μέρος 33 νήπια, τα οποία ήταν χωρισμένα σε δύο διαφορετικές αίθουσες. Η μία αίθουσα περιελάμβανε 16 μαθητές μικρότερης ηλικίας (4 - 5 ετών) και η δεύτερη μαθητές μεγαλύτερης ηλικίας (5 - 6,5 ετών). Για τη διεξαγωγή των συμπερασμάτων λήφθηκαν υπόψη οι απόψεις όλων των μαθητών ανεξαιρέτως.

3.2 Δεδομένα που προέκυψαν μέσω του εργαλείου της συνέντευξης

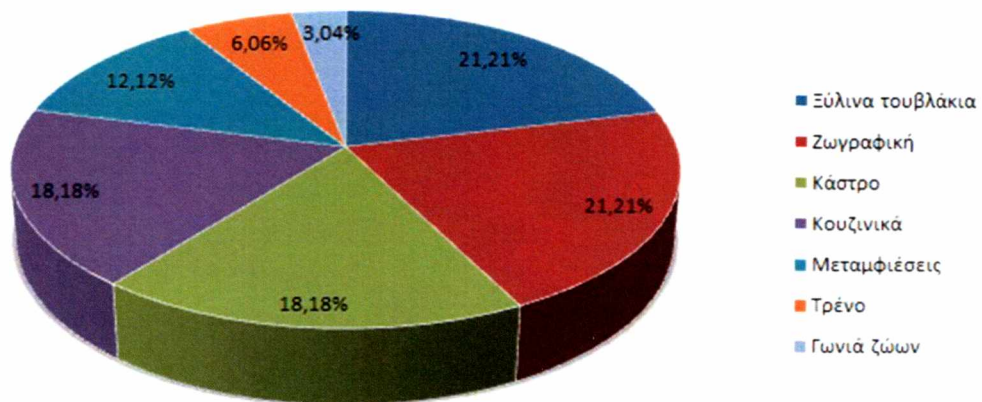
Για τις συνεντεύξεις με παιδιά έγινε προσαρμογή των ερωτήσεων που χρησιμοποίησαν οι Clark & Moss (2010) στην προσέγγιση του «Μωσαϊκού». Οι ερωτήσεις αυτές αφορούσαν τις πιο αγαπημένες τους δραστηριότητες και χώρους στο νηπιαγωγείο, χώρους που δεν άπτονταν των προτιμήσεών τους, καθώς και ι θα ήθελαν να προστεθεί ή να αλλαχθεί στο Νηπιαγωγείο. Μετά την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων προέκυψε πως 7 από τα 33 παιδιά προτιμούν τη γωνιά της ζωγραφικής, 7 τη γωνιά με τα ξύλινα τουβλάκια, 6 τη γωνιά του κάστρου, 6 τη γωνιά των κουζινικών, 4 τη γωνιά των μεταμφιέσεων, 2 το τρένο και 1 τη γωνιά των ζώων. Έπειτα, περάσαμε στο δεύτερο ερώτημα της συνέντευξης, που αφορούσε το χώρο που δεν τους αρέσει στο Νηπιαγωγείο. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν είναι τα εξής: από τα 33 παιδιά στα 9 δεν αρέσει η γωνιά των μεταμφιέσεων, στα 8 το τρένο, στα 7 η γωνιά με τις πλαστελίνες, στα 7 η γωνιά των παζλ και στα 2 η γωνιά των ζώων. Τέλος, τα αποτελέσματα που προέκυψαν από το τρίτο και τελευταίο ερώτημα της συνέντευξης - που αφορούσε στις αλλαγές που θα ήθελαν να κάνουν στο χώρο του Νηπιαγωγείου προκειμένου να τον καταστήσουν περισσότερο ευχάριστο για τα ίδια – κατέδειξαν πως το συντριπτικό ποσοστό των παιδιών 30 στα 33 επέλεξαν την προσθήκη περισσότερων ζωγραφιών και χρωμάτων στους τοίχους, ενώ ένας κατά πολύ μικρότερος αριθμός νηπίων 3 στα 33 θέλησε να ενταχθεί εκ νέου η γωνιά του κουκλοθέατρου καθώς υπήρχε στο παρελθόν αλλά καταργήθηκε.

Από τα αποτελέσματα λοιπόν της συνέντευξης, προκύπτει πως το μεγαλύτερο

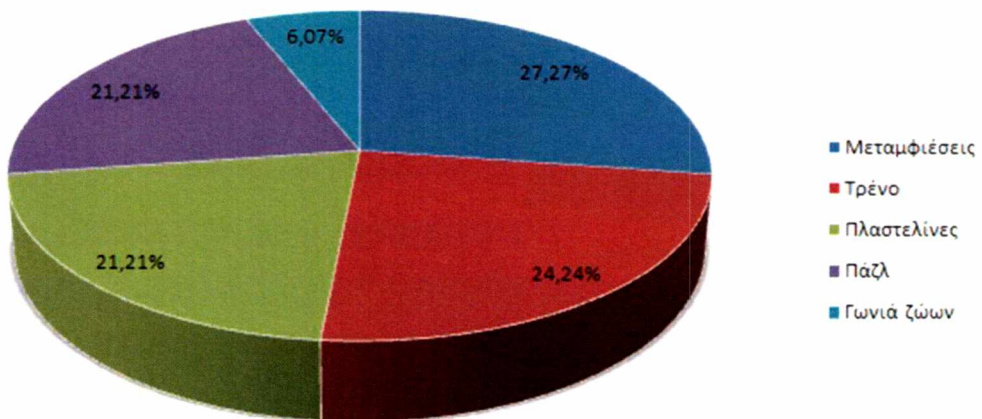

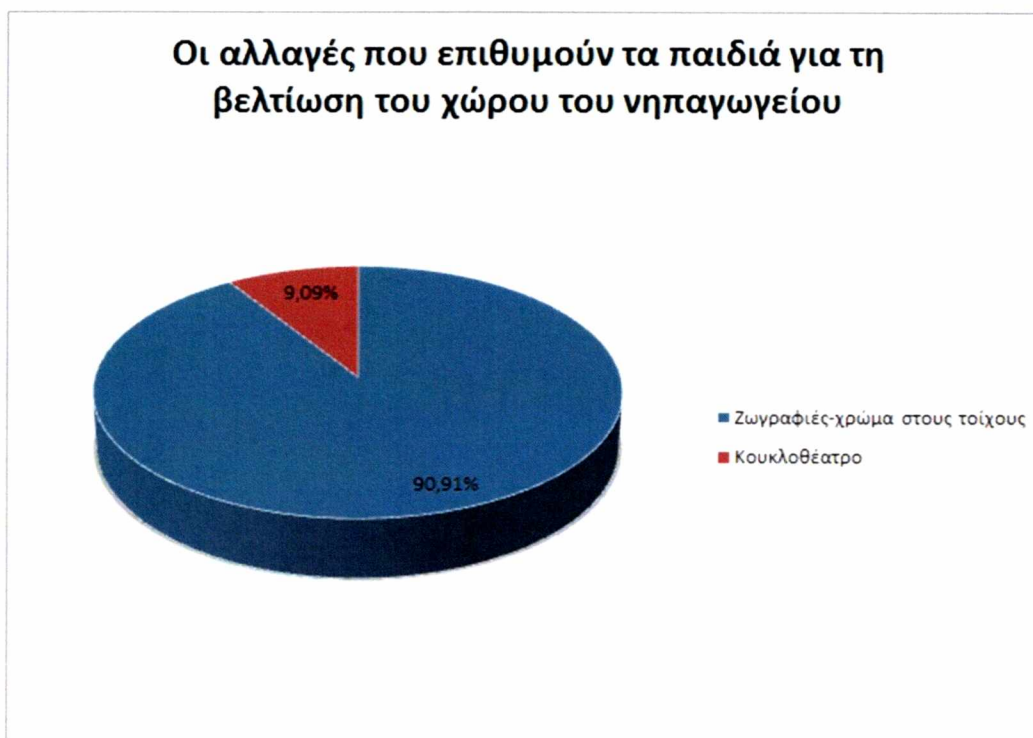
ποσοστό των μαθητών του νηπιαγωγείου προτιμά το παιχνίδι με τα ξύλινα τουβλάκια 21,21%, τη ζωγραφική 21,21%, το κάστρο 18,18%, και τα κουζινικά 18,18%. Αξίζει να σημειωθεί πως η γωνιά του κάστρου επιλέχθηκε μόνο από αγόρια, ενώ τα κουζινικά κυρίως από κορίτσια. Μικρότερο ποσοστό στις προτιμήσεις των μαθητών συγκέντρωσαν η γωνιά των μεταμφιέσεις 12,12%, το τρένο 6,06% και η γωνιά των ζώων 3,03%. Χαμηλά στην εκτίμηση συνολικά των μαθητών, τόσο των αγοριών όσο και των κοριτσιών, κινήθηκαν η γωνιά των μεταμφιέσεων 27,27%, το τρένο 24,24%, η γωνιά με τις πλαστελίνες 21,21%, η γωνιά των παζλ 21,21% και η γωνιά των ζώων 6,06%. Να επισημανθεί, πως η αδυναμία των νηπίων μικρότερης ηλικίας (4 – 5 ετών) να ανταποκριθούν στην κατασκευή των παζλ και στις χειροτεχνίες με τις πλαστελίνες, που τους ανέθεταν οι εκπαιδευτικοί, ήταν καθοριστική στη διαμόρφωση των αποτελεσμάτων που αφορούν στις γωνιές που δεν συμπαθούν οι μαθητές. Τέλος όσον αφορά τις αλλαγές που επιθυμούσαν να πραγματοποιήσουν οι μαθητές για ένα πιο ευχάριστο σχολικό περιβάλλον, όπως προέκυψαν από τις συνεντεύξεις, το αποτέλεσμα είναι ξεκάθαρο. Το συντριπτικό ποσοστό των μαθητών 90,91% επιθυμούσαν την προσθήκη περισσότερων ζωγραφιών και χρωμάτων στους τοίχους και ένα ιδιαιτέρως μικρό ποσοστό 9,09% προτίμησε την επαναφορά της γωνιάς του κουκλοθέατρου που τον τελευταίο χρόνο δεν συμπεριλαμβανόταν στο χώρο του Νηπιαγωγείου. Ήταν ξεκάθαρο πως επιθυμία των νηπίων ήταν οι αλλαγές που θα προέκυπταν, (βλ. ζωγραφίες), να ήταν προϊόν προσωπικής τους εργασίας και προσπάθειας.

Οι προσφιλείς γωνιές των παιδιών, όπως προέκυψαν από τις συνεντεύξεις

Οι λιγότερο αγαπητές γωνιές των παιδιών, όπως προέκυψαν από τις συνεντεύξεις

3.3 Δεδομένα που προέκυψαν από το σχέδιο

Το δεύτερο εργαλείο που επιλέχθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας είναι το σχέδιο. Μία στοχευμένη επιλογή, αφενός επειδή τα παιδιά είναι ιδιαίτερα εξοικειωμένα με τη ζωγραφική και αφετέρου διότι η ιχνογράφιση αποτελεί έναν από τους κυριότερους τρόπους έκφρασης σε αυτή την ηλικία. Τα παιδιά κλήθηκαν να σχεδιάσουν – το καθένα ξεχωριστά- μία ζωγραφιά που να απεικονίζει την αγαπημένη τους γωνιά στο νηπιαγωγείο και μία που να αποτυπώνει τη λιγότερο αγαπητή. Οι ζωγραφιές που συλλέχθηκαν ήταν στα σύνολό τους 66.

Μετά την ολοκλήρωση των ζωγραφιών και την αξιολόγησή τους προέκυψαν τα εξής αποτελέσματα : όσον αφορά την απεικόνιση της αγαπημένης τους γωνιάς 7 από τα 33 παιδιά προτιμούν τη γωνιά της ζωγραφικής, 7 από τα 33 τη γωνιά με τα ξύλινα τουβλάκια, 6 από τα 33 τη γωνιά του κάστρου, 6 από τα 33 τη γωνιά των κουζινικών, 4 από τα 33 τη γωνιά των μεταμφιέσεων, 2 το τρένο και 1 τη γωνιά των ζώων. Έν συνεχεία, με τη συλλογή των ζωγραφιών που αποτύπωναν τις γωνιές που αγαπούσαν λιγότερο τα παιδιά προέκυψε ότι : 27,27% των παιδιών αντιπαθούν τη γωνιά των μεταμφιέσεων, 24,24% το τρένο, 21,21% τη γωνιά με τις πλαστελίνες 21,21% τη γωνιά με τα παζλ και 6,06% τη γωνιά με τα ζώα.

Από τα αποτελέσματα λοιπόν του σχεδίου, προκύπτει πως το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών του νηπιαγωγείου προτιμά το παιχνίδι με τα ξύλινα τουβλάκια (21,21%), τη γωνιά της ζωγραφικής (21,21%), τη γωνιά του κάστρου (18,18%), και τη γωνιά των κουζινικών (18,18%), ενώ μικρότερο ποσοστό σημείωσαν οι γωνιά της μεταμφίεσης (12,12%), το τρένο (6,06%) και η γωνιά των ζώων (3,03%). Ως λιγότερο αγαπητές γωνιές αναδείχθηκαν: η γωνιά των μεταμφίεσεων (27,27%), το τρένο (24,24%), η γωνιά με τις πλαστελίνες (21,21%), η γωνιά με τα παζλ (21,21%) και η γωνιά των ζώων (6,06%). Όπως γίνεται εμφανές, τα αποτελέσματα-ποσοστά των συνεντεύξεων και του σχεδίου παρουσιάζουν πλήρη ταύτιση. Αυτό συνέβη διότι τόσο οι συνεντεύξεις, όσο και η δημιουργία των σχεδίων από τους μαθητές διεξήχθησαν την ίδια ημέρα. Κάτι που δε συνέβη με τις φωτογραφίες, όπως θα διαπιστωθεί παρακάτω.

3.4 Δεδομένα που προέκυψαν από τη φωτογραφία

Η φωτογραφία αποτελεί μία από τις πιο καινοτόμες μεθόδους της προσέγγισης του Μωσαϊκού. Ούτε αυτή η επιλογή εργαλείου ήταν τυχαία, καθώς ένας από τους βασικούς σκοπούς της έρευνας ήταν η εξοικείωση των νηπίων με τη χρήση της φωτογραφικής μηχανής, εφόσον ήταν η πρώτη φορά που την χειριζόντουσαν εξαιτίας του μικρού της ηλικίας τους. Οι μαθητές τράβηξαν συνολικά 66 φωτογραφίες με ψηφιακή φωτογραφική μηχανή. Τα ευρήματα που προέκυψαν από τη χρήση της φανερόνουν πως οι αγαπημένες γωνιές των παιδιών είναι αυτές της ζωγραφικής με 9 στα 33 παιδιά να της δίνουν σαφές προβάδισμα (27,27%), των κουζινικών 5 στα 33 παιδιά, του κάστρου 5 στα 33 παιδιά, αυτής του παζλ 4 στα 33 παιδιά αυτής με τα ξύλινα τουβλάκια 4 στα 33 παιδιά, των μεταμφιέσεων 2 στα 33 παιδιά, του τρένου 2 στα 33 παιδιά, της ζωγραφικής με πινέλα 1 στα 33 και τέλος αυτής των ζώων 1 στα 33 παιδιά.

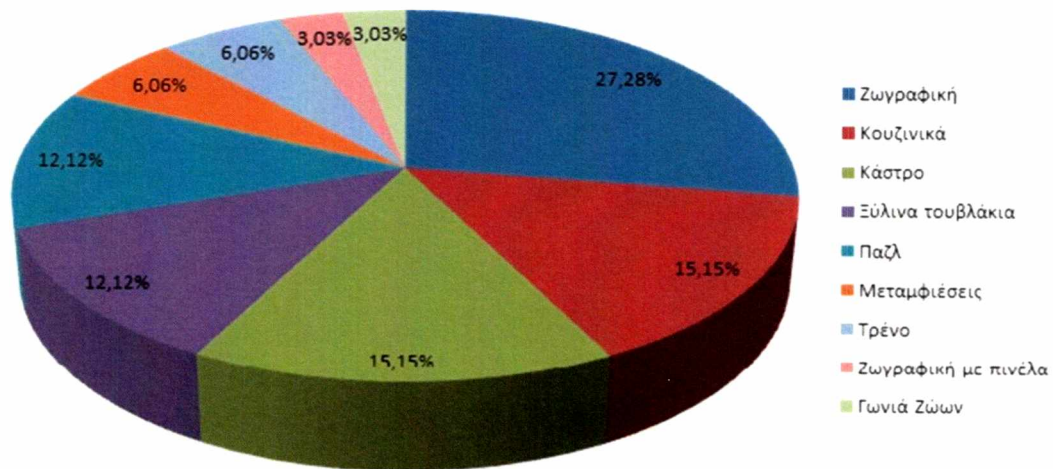
Οι φωτογραφίες κατέδειξαν ως λιγότερες αγαπητές στα παιδιά τις γωνιές του παζλ 24,24%, των μεταμφιέσεων 18,18%, τις πλαστελίνες 15,15%, το τρένο 12,12%, τη γωνιά με τα κουζινικά 6,06%, τη γωνιά ζωγραφικής 6,06%, τη γωνιά των ζώων 6,06% και τη γωνιά με ξύλινα τουβλάκια 6,06%.

Όπως είναι φανερό τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την αξιολόγηση των φωτογραφιών δε συμπίπτουν με τα ευρήματα των άλλων δύο εργαλείων (συνέντευξη, σχέδιο) τα οποία παρουσίαζαν απόλυτη ταύτιση. Αυτό συνέβη διότι η λήψη φωτογραφιών πραγματοποιήθηκε δύο μέρες αργότερα από την ημέρα της εφαρμογής των δύο άλλων εργαλείων. Πιο συγκεκριμένα από τα ευρήματα της χρήσης του εργαλείου αυτού προέκυψε πως το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών προτιμούν τη γωνιά της ζωγραφικής με ποσοστό 27,27%, τη γωνιά με τα κουζινικά 15,15%, τη γωνιά του κάστρου 15,15%, τη γωνιά με τα ξύλινα τουβλάκια 12,12%, τη γωνιά των μεταμφιέσεων 6,06%, το τρένο 6,06%, τη ζωγραφική με τη χρήση πινέλων 3,03% και τέλος τη γωνιά των ζώων με ποσοστό 3,03%. Στον αντίποδα βρίσκονται η γωνιά των παζλ 24,24%, η γωνιά των μεταμφιέσεων 18,18%, η γωνιά με τις πλαστελίνες 15,15%, το τρένο 12,12%, η γωνιά με τα ζώα 6,06%, η γωνιά με τα ξύλινα τουβλάκια 6,06%, η γωνιά της ζωγραφικής 6,06% και τέλος η γωνιά με τα κουζινικά 6,06%, οι οποίες έρχονται τελευταίες στην προτίμηση των νηπίων. Αξιοσημείωτο είναι, πως παρά το γεγονός του ότι τα ευρήματα αυτού του εργαλείου δε συμπίπτουν με αυτά των άλλων δύο και εδώ τα παιδιά τεκμηρίωσαν με μεγάλη ευχέρεια, το λόγο που προέβησαν σε αυτές τις επιλογές. Επιπλέον χαρακτηριστικό είναι πως παρότι στην αρχή τα νήπια ήταν αρκετά φοβικά και διστακτικά στην επαφή τους με τη φωτογραφική μηχανή, στη συνέχεια (και ύστερα από αρκετές προσπάθειες) εξοικειώθηκαν μαζί της και μάλιστα φάνηκε να το διασκεδάζουν και να το απολαμβάνουν ιδιαίτερα.

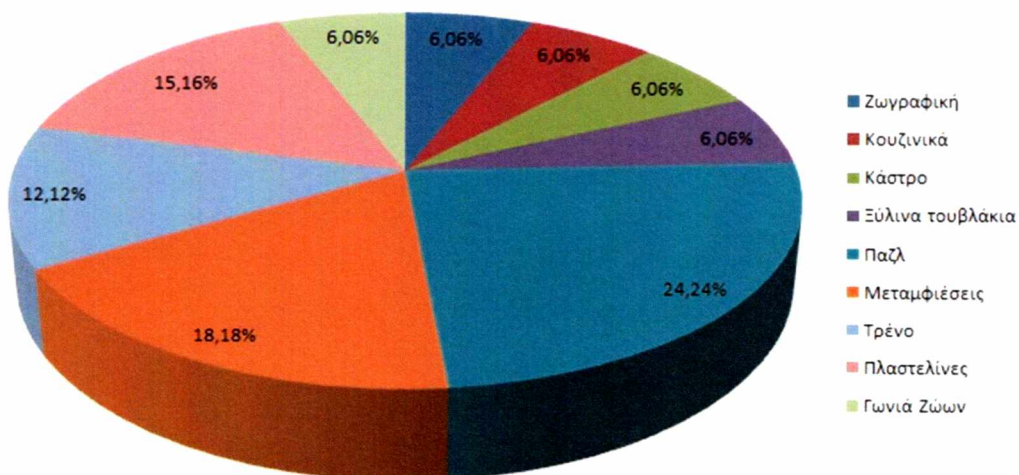
Η έρευνα κατέδειξε ότι η συγκεκριμένη προσέγγιση μπορεί να συμβάλει τόσο στην ατομική αξιολόγηση των παιδιών όσο και στην εσωτερική αξιολόγηση του νηπιαγωγείου και γενικότερα στη βελτίωση του περιβάλλοντός του. Μπορεί να συμβάλει επίσης στην ανατροφοδότηση των εκπαιδευτικών σχετικά με την εκπαιδευτική τους πρακτική, αλλά κυρίως να ωφελήσει τα ίδια τα παιδιά. Όπως είπαν οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα, η συμμετοχή των παιδιών ήταν όχι μόνο ενθουσιώδης, αλλά και συνέβαλε στην ανάπτυξη δεξιοτήτων, όπως τη χρήση της φωτογραφικής μηχανής. Επίσης, σύμφωνα με τις απόψεις των εκπαιδευτικών, η συμμετοχή των παιδιών αύξησε την αυτοπεποίθησή τους και συνέβαλε στην καλλιέργεια του προφορικού τους λόγου. Τα παιδιά ανέπτυξαν αυτενέργεια, κριτική σκέψη, συνεργατικό πνεύμα και συμμετείχαν ενεργά σε λήψη αποφάσεων. Τέλος, σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς η συγκεκριμένη προσέγγιση βοήθησε τα

παιδιά που δεν μιλούσαν καλά την ελληνική γλώσσα ή κάποια συννεσταλμένα παιδιά να εκφραστούν.

Οι προσφιλέστερες γωνιές των παιδιών όπως προέκυψαν από τη χρήση του εργαλείου της φωτογραφίας

Οι λιγότερο αγαπητές γωνιές των παιδιών όπως προέκυψαν από τη χρήση του εργαλείου της φωτογραφίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

4.1 Ερμηνεία των συμπερασμάτων της έρευνας

Σε γενικές γραμμές, με βάση τα ερευνητικά μας αποτελέσματα, διαπιστώνουμε ότι η ανοιχτή, ευέλικτη και αμφίδρομη μορφή επικοινωνίας που προσφέρει η έρευνα δράσης δίνει πράγματι στους μαθητές τη δυνατότητα να εξασκηθούν στην καλλιέργεια της ικανότητας για μια ενεργή συμμετοχή.

Μετά την ολοκλήρωση της συγκεκριμένης μελέτης προέκυψαν συμπεράσματα που απαντούν και στα τρία ερωτήματα που θέτει η συγκεκριμένη έρευνα. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο ερώτημα που αφορούσε την ανάδειξη των χώρων προτίμησης των παιδιών προέκυψε πως τα παιδιά στην πλειονότητά τους προτίμησαν τη γωνιά της ζωγραφικής, τη γωνιά του κάστρου, τη γωνιά των κουζινικών και αυτή με τα ξύλινα τουβλάκια. Αξίζει να καταγραφεί πως για την ανάδειξη αυτών των τεσσάρων γωνιών ως τον περισσότερο αγαπητών στα παιδιά σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε το φύλο των νηπίων. Έπειτα, ύστερα από την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων προκύπτει πως στο δεύτερο ερώτημα που θέτει η έρευνα και αφορά στις γωνιές που είναι λιγότερο αγαπητές στα παιδιά, εκείνες που φάνηκαν να είναι λιγότερο προσφιλείς στα τελευταία είναι η γωνιά των μεταμφίσεων, η γωνιά των παζλ, και αυτή των ζώων. Για τη διαμόρφωση των αποτελεσμάτων αυτών, σημαντικό ρόλο έπαιξε τόσο η ηλικία και το φύλο, όσο και ο ελλιπής εξοπλισμός γωνιών παιχνιδιού. Τέλος, το τρίτο και τελευταίο ερώτημα της έρευνας αφορούσε το βαθμό ανταπόκρισης των μαθητών στο εγχείρημα της εφαρμογής της προσέγγισης του Μωσαϊκού. Στην πρώτη επαφή με τα παιδιά, που είχε ως στόχο τη διεξαγωγή συνεντεύξεων με το καθένα ξεχωριστά, η ανταπόκριση των νηπίων ήταν απρόσμενα ενθουσιώδης. Ήταν έκδηλη η επιθυμία τους να συμμετάσχουν καθώς ενυπήρχε έντονη περιέργεια από πλευράς τους για το λόγο της εμπλοκής τους στη συγκεκριμένη διαδικασία. Στη συνέχεια, αφού είχε προηγηθεί η πρώτη μας γνωριμία και κατανοήθηκε ο λόγος της συμμετοχής τους στη συγκεκριμένη έρευνα, εφαρμόστηκε το εργαλείο του σχεδίου. Και σε αυτή φάση τα νήπια επέδειξαν ιδιαίτερη ετοιμότητα, ζήλο και ενθουσιασμό. Γεγονός που δικαιολογείται εάν λάβουμε υπόψιν τα αποτελέσματα της έρευνας που ανέδειξαν τη ζωγραφική πολύ ψηλά στις προτιμήσεις των μαθητών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανταπόκριση των μαθητών στη χρήση της φωτογραφικής μηχανής. Ενώ στην αρχή

επέδειξαν διστακτικότητα και φοβικότητα, καθώς η πλειοψηφία των νηπίων δεν είχε έρθει ξανά σε επαφή με τη χρήση του μέσου αυτού, στη συνέχεια αφού εξοικειώθηκαν με τη χρήση της δεν σταματούσαν τη λήψη φωτογραφιών ακόμη και μεταξύ τους. Αντίστοιχες θετικές εκτιμήσεις εικόνας είχαν και τα παιδιά που έλαβαν μέρος στην έρευνα της Τσερβένη (2008). Μέσω του στοχαστικού χαρακτήρα, λοιπόν, των δράσεων, οι μαθητές μπορούν να αποκτούν μια σαφή αντίληψη των δράσεων στις οποίες συμμετέχουν, να εκτιμούν την πραγματική αξία της συμμετοχής τους και να ενδυναμώνουν την στάση τους απέναντι στις αναδύμενες δυσκολίες. Στην παρούσα έρευνα, οι μαθητές αξιοποιώντας και τα τρία εργαλεία της προσέγγισης του Μωσαϊκού (συνέντευξη, φωτογραφία, σχέδιο), κατάφεραν να αποτυπώσουν με σχετικά μεγάλη ευκρίνεια τις αλλαγές που επιθυμούσαν να συντελεστούν στο χώρο του Νηπιαγωγείου, προκειμένου ο τελευταίος να ανταποκρίνεται περισσότερο στις ανάγκες, τις επιθυμίες και την αισθητική τους. Τα αποτελέσματα αυτά αποτυπώθηκαν με μεγαλύτερη σαφήνεια κυρίως μέσω του εργαλείου της συνέντευξης, απ' όπου και προέκυψε η ανάγκη των παιδιών για προσθήκη περισσότερου χρώματος και σχεδίου στους τοίχους του Νηπιαγωγείου. Χαρακτηριστικά σχόλια παιδιών «θέλω περισσότερες ζωγραφιές με πολύχρωμα λουλούδια στους τοίχους, που τα φτιάχνω πολύ ωραία», «θέλω να φτιάχνουμε και να κολλάμε περισσότερα χαρτόνια με φορτηγά και αυτοκίνητα». Ένα δεύτερο στοιχείο που προβάλλεται έντονα από τις απαντήσεις των νηπίων στο ερώτημα του τι θα ήθελαν να αλλάξουν στο Νηπιαγωγείο τους, είναι η έντονη επιθυμία τους για ενεργό συμμετοχή τους στη διαδικασία αναμόρφωσης και βελτίωσης του χώρου. Οι απαντήσεις τους καταδεικνύουν πως οι αλλαγές που θα προκύψουν επιθυμούν να είναι προϊόν προσωπικής τους εργασίας και να έχουν το προσωπικό τους στίγμα, τη δική τους πινελιά. Γεγονός που ταυτίζεται με την έρευνα της Γκλιάου (2006), πως η δημιουργικότητα και η ελεύθερη έκφραση είναι αναπόφευκτη αναγκαιότητα των παιδιών όταν εμπλέκονται ενεργά στη διαμόρφωση των χώρων. Άλλο ένα στοιχείο που προέκυψε από την έρευνα, με βάση τη χρήση των τριών εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν, είναι πως τα νήπια στην πλειοψηφία τους προτιμούν την ενασχόληση με τη ζωγραφική, τα ξύλινα τουβλάκια, το κάστρο, τα κουζινικά και τις μεταμφιέσεις. Στη διαμόρφωση των τελικών αποτελεσμάτων της έρευνας φάνηκε να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο το φύλο των νηπίων, καθώς η γωνιά του κάστρου και του οικοδομικού υλικού επιλέχθηκαν κατεξοχήν από αγόρια, ενώ αυτές των κουζινικών και των

μεταμφιέσεων αποκλειστικά από κορίτσια. Επομένως συμπεραίνουμε βάσει των προτιμήσεων τους πως τα αγόρια προτιμούν κυρίως την ενασχόληση με τις κατασκευές και τα οικοδομικά υλικά, ενώ τα κορίτσια προτιμούν γωνιές που προωθούν τη μίμηση και το συμβολικό παιχνίδι. Στον αντίποδα, οι γωνιές που δεν ήταν ιδιαίτερα προσφιλείς στα νήπια ήταν αυτές των τρένων, των μεταμφιέσεων, των παζλ και η γωνιά με τις πλαστελίνες. Αυτή τη φορά, στη διαμόρφωση των αποτελεσμάτων σημαντικό ρόλο έπαιξε τόσο το φύλο αλλά και η ηλικία των νηπίων. Συγκεκριμένα, η γωνιά των μεταμφιέσεων απορρίφθηκε κυρίως από τα αγόρια (γωνιά που βρίσκεται πολύ ψηλά στις προτιμήσεις των κοριτσιών), ενώ αντίστοιχα τα τρένα απορρίφθηκαν κυρίως από τα κορίτσια (γωνιά αρκετά προσφιλής στα αγόρια). Επιπρόσθετα, οι πλαστελίνες και τα παζλ απορρίφθηκαν κατεξοχήν από τα νήπια μικρότερης ηλικίας (4-5 ετών) καθώς θεωρούσαν πως οι συγκεκριμένες δραστηριότητες είχαν αυξημένο βαθμό δυσκολίας. Προς επίρρωση των παραπάνω πορισμάτων της έρευνας σημειώνονται τα σχόλια: «Τις μεταμφιέσεις τις βαριέμαι και είναι για τα κορίτσια» (Άγγελος, 5 ετών), «Τα τρένα δε μου αρέσουν γιατί είναι μόνο για αγόρια» (Ελενα, 6 ετών), «Τα παζλ είναι λίγο δύσκολα και με κουράζουν» (Ασημένια, 4 ετών), «Οι πλαστελίνες είναι πολύ βαρετές και δεν μπορώ να κάνω ωραία σχέδια» (Ελισίονα, 5 ετών). Ανασταλτικός παράγοντας ώστε το συμβολικό παιχνίδι - που στο συγκεκριμένο Νηπιαγωγείο εκφραζόταν μέσω της γωνιάς των μεταμφιέσεων και του κάστρου – να μην αναδειχθεί ως πρώτη προτίμηση των νηπίων, αποτέλεσε το γεγονός του ελλιπούς εξοπλισμού των συγκεκριμένων γωνιών. Μετά από συζήτηση με τους εκπαιδευτικούς καταλήξαμε πως σίγουρα πρέπει να αναδιαμορφωθούν και να εξοπλιστούν επαρκέστερα αυτοί οι χώροι, καθώς το συμβολικό παιχνίδι και η ελεύθερη έκφραση είναι χαρακτηριστικά που διακατέχει ένα Νηπιαγωγείο που θέτει στο επίκεντρο το παιδί με βάση την έρευνα Σιβροπούλου (1997).

Όσον αφορά τα κέντρα ενδιαφέροντος του ενός (5 – 6,5 ετών) από τα δύο τμήματα σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνάς μας χαρακτηριζόταν από εξειδίκευση στην οργάνωση και τον εξοπλισμό. Τα αποτελέσματα αυτά συμβαδίζουν με τα αποτελέσματα της έρευνας του Γερμανού (2005), σύμφωνα με τα οποία η εξειδίκευση των κέντρων ενδιαφέροντος είναι τόσο μεγάλη που δεν επιτρέπει στο χώρο παρά μόνο μία δυνατότητα λειτουργίας. Η αδυναμία του χώρου λοιπόν, να λειτουργήσει με εναλλακτικές μορφές συμβάλλει στην τυποποίηση των πρακτικών

στην τάξη, στη μείωση του ενδιαφέροντος των παιδιών και στην υποβάθμιση του εκπαιδευτικού ενδιαφέροντος.

Μία από τις σημαντικότερες παρατηρήσεις, που οφείλουμε να λάβουμε υπόψιν στην αξιολόγηση των συμπερασμάτων αποτελεί η διαρύθμιση του ίδιου του χώρου του Νηπιαγωγείου, καθώς και η επιλογή της θέσης των τμημάτων μέσα σε αυτόν.

Ειδικότερα, το τμήμα που περιελάμβανε τα μικρότερης ηλικίας νήπια (4-5 ετών) – το οποίο οι εκπαιδευτικοί αποκαλούσαν κλασσικό - βρισκόταν στο κεντρικότερο σημείο του Νηπιαγωγείου και είχε πλήρη και άμεση πρόσβαση σε όλες τις γωνιές παιχνιδιών και δραστηριοτήτων. Σε αντίθεση, το τμήμα που φιλοξενούσε τα μεγαλύτερης ηλικίας νήπια (5- 6,5 ετών) – το οποίο οι εκπαιδευτικοί αποκαλούσαν ολοήμερο - ήταν τοποθετημένο στο πίσω μέρος του Νηπιαγωγείου, με αποτέλεσμα τα νήπια να έχουν δύσκολη πρόσβαση στις γωνιές των παιχνιδιών και των δραστηριοτήτων. Ο παράγοντας αυτός ήταν καθοριστικός στη διαμόρφωση των αποτελεσμάτων. Αυτό διότι, οι προτιμήσεις των νηπίων φαίνεται πως καθορίστηκαν κυρίως από τη θέση του τμήματός τους στο χώρο. Πιο συγκεκριμένα, ήταν εμφανές πως τα παιδιά του «κλασσικού» τμήματος επέλεξαν ως αγαπημένες ή λιγότερο αγαπημένες δραστηριότητες κατεξοχήν αυτές των παιχνιδιών, καθώς βρισκόντουσαν όλες στο χώρο της τάξης τους. Από την άλλη, τα παιδιά του «ολοήμερου» τμήματος στο συντριπτικό τους ποσοστό επέλεξαν ως αγαπημένη δραστηριότητα τη ζωγραφική και ως μη αγαπημένη τις μεταμφιέσεις εφόσον μόνο αυτές λάμβαναν χώρα στο τμήμα τους. Όπως αναφέρει και στην έρευνα του ο Γερμανός (2002) η συνέχεια του χώρου αποτελεί σημαντικό παράγοντα στη σωστή οργάνωση. Η παρατήρησή του, ωστόσο έδειξε πως οι χώροι του δείγματος παρουσιάζουν έναν ελλιπή συσχετισμό χώρων και μία ασυνέχεια. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι αίθουσες δεν συνδέονται μεταξύ τους και χρησιμοποιούνται περισσότερο ως σημεία ελέγχου παρά επικοινωνίας. Το φαινόμενο αυτό διαφαίνεται πολύ έντονα στο προσχολικό περιβάλλον του δείγματός μας. Το συμπέρασμα που προέκυψε έπειτα και από διεξοδική συζήτηση με τους εκπαιδευτικούς ήταν η ανάγκη άμεσης αναδιαμόρφωσης του χώρου με σκοπό τα δύο τμήματα να αρχικά να έχουν μικρότερη απόσταση μεταξύ τους και όλα τα νήπια να έχουν ίσες ευκαιρίες πρόσβασης στις γωνιές παιχνιδιών και δραστηριοτήτων.

Υπό την έννοια αυτή, καταλήγουμε στο ότι η προσέγγιση του Μωσαϊκού προσφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα για όσους εκπαιδευτικούς επιθυμούν να προωθήσουν την ενεργή συμμετοχή των μαθητών τους στο πλαίσιο του αειφόρου σχολείου (Γκλιάνου,

2006). Οι εκπαιδευτικοί έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιούν την προσέγγιση του Μωσαϊκού όχι μόνο ως ένα μεθοδολογικό εργαλείο που προσδίδει ερευνητικό προσανατολισμό στη διδασκαλία τους. Μπορούν να την αξιοποιούν ως ένα δομικό στοιχείο των εκπαιδευτικών παρεμβάσεων που αναλαμβάνουν μαζί με τους μαθητές τους. Στο πλαίσιο αυτό, η εξοικείωση των εκπαιδευτικών με την προσέγγιση του Μωσαϊκού θα μπορούσε να αποτελεί βασικό περιεχόμενο των προγραμμάτων εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών.

Η σχετική βιβλιογραφία επισημαίνει ότι η εμπλοκή των εν ενεργεία εκπαιδευτικών στην προσέγγιση του Μωσαϊκού τους βοηθά να ενδυναμώνουν τη σχέση με τους μαθητές τους και να αυξάνουν την αυτοπεποίθησή τους (Κατσαρού και Τσάφος, 2003).

Μέσα από την ερευνητική διαδικασία φάνηκε ότι συστηματικός στοχασμός βοηθούσε τις εκπαιδευτικούς να ακούν πιο προσεχτικά τους μαθητές τους, να επικοινωνούν πιο ανοιχτά τις ιδέες τους μεταξύ τους και με την ερευνήτρια και να συνειδητοποιούν βαθύτερα τις αντιλήψεις τους. Επομένως, η έρευνα βοήθησε όχι μόνο τους μαθητές, αλλά και τις ίδιες τις εκπαιδευτικούς να καλλιεργήσουν την ικανότητα για συμμετοχή και δράση, δηλαδή την ικανότητα να λειτουργούν αυτόνομα, κριτικά, υπεύθυνα, δημοκρατικά και συλλογικά. Χαρακτηριστικά τα οποία υπογραμμίζονται στη θεωρία της προσέγγισης του Μωσαϊκού. Ουσιαστικά, η παιδαγωγική ομάδα επιχείρησε να καλλιεργήσει το κοινωνικό κλίμα της κοινότητας μάθησης. Αναπτύσσοντας την αμοιβαία αναγνώριση μεταξύ όλων, οι διαπροσωπικές σχέσεις βελτιώνονταν, η ενεργή συμμετοχή των μαθητών ενισχυόταν και οι εκπαιδευτικοί αναπτύσσονταν επαγγελματικά. Ωστόσο, αξίζει να σημειώσουμε ότι η εξοικείωση των μαθητών όσο και των εκπαιδευτικών στις συμμετοχικές διαδικασίες της προσέγγισης του Μωσαϊκού δεν αποτελεί μια εύκολη διαδικασία. Οι σημαντικές αλλαγές που επιδιώκει η προσέγγιση του Μωσαϊκού επιχειρούνται στις διαθέσιμες σχολικές συνθήκες και στον διαθέσιμο διδακτικό χρόνο (Lotz-Sisitka & O'Donoghue, 2008). Αξίζει να αναφερθεί ότι, πριν την έναρξη της παρούσας έρευνας δεν ήταν εύκολο να διακρίνουμε τους παράγοντες, τις συνθήκες και τους περιορισμούς που θα καθόριζαν την ενεργή συμμετοχή των μαθητών. Ενδεχομένως, σε ένα διαφορετικό σχολικό περιβάλλον, κάποιοι άλλοι παράγοντες ή συνθήκες να επιδρούσαν καθοριστικά. Αυτό, όμως που αποκομίσαμε από την παρούσα έρευνα είναι ότι χρειάζονται σταδιακά βήματα, προσεκτική διεύρυνση του

πεδίου δράσης–π.χ.από την τάξη στο σχολείο και από το σχολείο στην τοπική κοινωνία–και βέβαια αρκετός χρόνος,προκειμένου να χτιστεί το κλίμα που θα επιτρέπει στους μαθητές να συμμετέχουν στην προσπάθεια αναδόμησης του σχολείου. Μόνο μέσα από μια δομημένη προσέγγιση μπορούν οι μαθητές, αλλά και οι εκπαιδευτικοί τους να εξοικειώνονται με την κουλτούρα της συμμετοχής και το κλίμα της κοινότητας μάθησης που προσφέρειη προσέγγιση του Μωσαϊκού μέσα στο σχολικό πλαίσιο.

4.2 Περιορισμοί και προτάσεις της έρευνας

Η Παρούσα έρευνα με θέμα «την προσέγγιση του μωσαϊκού στην προσχολική ηλικία», όπως και κάθε ερευνητική προσπάθεια συνάντησε στην πορεία της κάποιες δυσκολίες οι οποίες αποτελούν τους περιορισμούς της.

Ένας από τους βασικούς περιορισμούς της είναι φυσικά το γεγονός πως δεν χρησιμοποιήθηκαν όλα τα εργαλεία της προσέγγισης του Μωσαϊκού, αλλά μόνο 3 εξ αυτών (ατομικές συνεντεύξεις, σχέδιο, φωτογραφίες) . Αν είχαν αξιοποιηθεί όλα τα εργαλεία, το αποτέλεσμα αρχικά θα ήταν περισσότερο αντιπροσωπευτικό. Έπειτα, τα παιδιά θα είχαν την ευκαιρία να εμπλακούν σε μία πιο ολοκληρωμένη ερευνητική διαδικασία την οποία σίγουρα θα απολάμβαναν, καθώς ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά της προσέγγισης του Μωσαϊκού είναι τα εναλλακτικά εργαλεία που προσφέρει και το εξαιρετικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν.

Ένας δεύτερος εξίσου σημαντικός περιορισμός είναι το γεγονός, πως με τον τρόπο με τον οποίο διεξήχθη η έρευνα, δεν αξιοποίησε το εύρος των επιλογών που σου προσφέρει η προσέγγιση του Μωσαϊκού όσον αφορά τη συμβολή περισσότερων συμμετεχόντων. Πιο συγκεκριμένα, στη δεδομένη προσπάθεια τα νήπια ήταν οι μοναδικοί εμπλεκόμενοι στην ερευνητική διαδικασία. Απουσίαζε εντελώς η συμβολή των γονέων, ενώ παρά τη στενή συνεργασία, τη διαρκή συνεννόηση και την αδιαφιλονίκητη αρωγή των εκπαιδευτικών του νηπιαγωγείου, σίγουρα δεν ενεπλάκησαν στην όλη διαδικασία όπως ορίζουν οι αρχές τις προσέγγισης του Μωσαϊκού.

Τέλος, ένας ακόμη περιορισμός της εργασίας, ήταν ότι στο Νηπιαγωγείο στο οποίο έλαβε χώρα η πραγμάτωση της, δεν υπήρχε δείγμα μαθητών με ειδικές ανάγκες ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Η συνθήκη αυτή, μπορεί να μην αποτέλεσε

ανασταλτικό παράγοντα στην διεξαγωγή της έρευνας, σίγουρα όμως η εμπλοκή ατόμων με ειδικές ανάγκες, θα ενίσχυε το ενδιαφέρον τόσο της διαδικασίας, όσο και της εξαγωγής των αποτελεσμάτων και συμπερασμάτων της.

Από τους περιορισμούς της έρευνας προκύπτουν διάφορες προτάσεις που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μελλοντικές έρευνες. Στην παρούσα έρευνα οι βασικοί στόχοι ήταν να αναδειχθεί η αυτοέκφραση των μαθητών, να έρθουν τα νήπια σε επαφή και να εξοικειωθούν με καινούργια για αυτά τεχνολογικά μέσα καθώς και να έχουν ενεργή συμμετοχή στην έρευνα. Εξαιρετικό ενδιαφέρον λοιπόν θα παρουσίαζε, το να πραγματοποιηθεί εκ νέου μία παρεμφερής έρευνα, η οποία θα έκανε χρήση όλων των εργαλείων που προσφέρει η προσέγγιση του Μωσαϊκού. Επιπλέον να υπάρχει ενεργή εμπλοκή και συμμετοχή τόσο των γονέων όσο και των εκπαιδευτικών.

Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα είχε, το να εφαρμοζόταν η προσέγγιση του Μωσαϊκού σε κάποιο ειδικό σχολείο. Η προσαρμογή των εργαλείων στις ιδιαίτερες εκπαιδευτικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες του κάθε μαθητή, θα το καθιστούσε σίγουρα ένα απαιτητικό αλλά και συνάμα ιδιαίτερος αξιόλογο εγχείρημα. Άλλωστε ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά που διέπουν την προσέγγιση του Μωσαϊκού είναι η Δημοκρατία στην εκπαίδευση, που σημαίνει πρωτίστως τον μη αποκλεισμό όλων όσων στερεοτυπικά η εξ ορισμού, υπολαμβάνονται ως αποκλεισμένοι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alderson, P. (2000). *Young children's rights: exploring beliefs, principles and practice*. London: Jessica Kingsley/Save the Children.
- Brownlie, J., Anderson, S. & Ormston, R. (2005). *Children as Researchers*. Edinburgh: Scottish Executive Education Department.
- Christensen, P. & James, A. (eds.) (2008). *Research with children: perspectives and practices*. London: Falmer Press.
- Christensen, P. (2004). Children's participation in ethnographic research: Issues of power and representation. *Children and Society*, 18, 165-176.
- Clark, A. (2005). Ways of seeing: Using the Mosaic approach to listen to young children's perspectives. Στο Clark, A., Moss, P. & Kjørholt, A. (Eds.). *Beyond listening: Children's perspectives on early childhood services*. Bristol: Policy Press.
- Clark, A. (2008). *Early childhood spaces: Involving young children and practitioners in the design process*. Working Paper 43. The Hague: Bernard van Leer Foundation. Ανακτήθηκε από τη ηλεκτρονική διεύθυνση: www.bernardvanleer.org
- Clark, A. (2010). *Transforming children's spaces: Children's and adults' participation in designing learning environments*. London: Routledge.
- Clark, A. & Moss, P. (2005). *Spaces to play: More listening to young children: The Mosaic Approach*. London: National Children's Bureau.
- Clark, A. & Moss, P. (2010). *Αζακούσου μεταμικρά παιδιά. Η προσέγγιση του Μωσαϊκού*. Αθήνα: ΕΑΔΑΠ.
- Γερμανός, Δ. (2002). *Οι τοίχοι της γνώσης: Σχολικός χώρος και εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg

Γερμανός, Δ., (2005). Θέμα τα οργάνωσης του χώρου στη δημιουργία εκπαιδευτικού περιβάλλοντος για Διαθεματικά Προγράμματα Σπουδών. Στο Γερμανός, Δ., Παναγιωτίδου, Ε., Μπίκος, Κ., Μπότσογλου, Κ., Μπιρμπίλη, Μ. (επιμ.). Η διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας και της μάθησης στην προσχολική και την πρώτη σχολική ηλικία. (σ.σ. 40-51). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Γκλιάου, Ν. (2006). Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για το νηπιαγωγείο. Ανακτήθηκε από www.pi-schools.gr/preschool_education/eisigiseis/diath_plaisio.doc

Dahlberg, G., Moss, P. & Pence, A. (1999). *Beyond Quality in Early Childhood Education and Care: Post modern perspectives*. London: Falmer Press.

Darbyshire, P, Schiller, W. & MacDougall, C. (2005). Extending new paradigm childhood research: meeting the challenges of including younger children, *Early Child Development and Care*, 175(6), 467-472.

Einarsdottir, J., Dockett, S., & Perry, B. (2009). Making meaning: Children's perspectives expressed through drawings. *Early Child Development and Care: Special Issue*. 179(2), 217-232.

James, A. & Prout, A. (1997). *Constructing and reconstructing childhood*. London: Falmer Press. James, A., Jenks, C. & Prout, A. (1998). *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.

Κατσαρού, Ε. & Τσάφος, Β. (2003). *Από την έρευνα στη διδασκαλία. Η εκπαιδευτική έρευνα δράσης*. Αθήνα : Σαββάλας

<http://www.actionresearch.gr/system/files/%CE%95%CE%BA%CF%80%CE%B1CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%88%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1%20%CE%94%CF%81%CE%AC%CF%83%CE%B7%CF%82.pdf>

Kemmis, St. and McTaggart, R. (eds) (1988). *The action research planner*. Victoria: Deakin University Press.

Lancaster, Y.P. & Broadbent, V. (2003). *Listening to Young Children*. Open University Press.

Langsted, O. (1994). *Looking at quality from the child's perspective*. Στο Moss, P. & Pence, A. (1994). *Valuing quality in early childhood services: new approaches to defining quality*. Paul Chapman Publishing.

Lansdown, G. (2005). *Can you hear me? The right of young children to participate in decisions affecting them*. Working Paper 36. The Hague: Bernard van Leer Foundation. Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική διεύθυνση:
www.bernardvanleer.org

McCabe J., Michelli E.M., & Pickera N.M., (2009). *School Climate: Research, Policy, Teacher Education and Practice*. Teachers College Record, Volume 111: Issue 1: pp. 180-213. -Eurydice (May 2001). National reports on approaches to the evaluation of schools providing compulsory education,

MacNaughton, G., Hughes, P. & Smith, K. (2007). *Young Children As Active Citizens*. Cambridge: Cambridge Scholars Press.

MacNaughton, G., & Smith, K. (2009). *Children's rights in Early Childhood*. In M. J. Kehily (Ed). *An Introduction to Childhood Studies*. Berkshire, England: Open University Press/McGraw Hill.

Moss, P. (2006). *Listening to young children-beyond rights to ethics*. Στο Learning and Teaching Scotland (2006). *Let's talk about listening to children: towards a shared understanding for early years education in Scotland*. Ανακτήθηκε από την ηλεκτρονική διεύθυνση: www.ltscotland.org.uk/Images/listeningtochildren_tcm4-324433.pdf

N.2101/92 (ΦΕΚ Α' 192). Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού. Ανακτήθηκε από www.unicef.gr

Prout, A. & James, A. (1997). A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems. Στο Prout, A. & James, A. (1997). *Constructing and Reconstructing Childhood*. London: Falmer Press

Rinaldi, C. (2001) The pedagogy of listening; The listening perspective from Reggio Emilia. *Innovations in Early Education: The International Reggio Exchange*, 8(4), 1-4

Rogoff, B. (2003). *The cultural nature of human development*. New York: Oxford University Press.

Σιβροπούλου, Ρ. (1997). Η οργάνωση και ο σχεδιασμός του χώρου στο πλαίσιο του παιχνιδιού. Αθήνα: Πατάκης.

Σοφού, Ε. (2011). Η ενεργητική εμπλοκή των μικρών παιδιών σε συμμετοχικές μορφές έρευνας: η περίπτωση της προσέγγισης του «Μωσαικού». *Action research in education*, 2, 6-17. Ανακτήθηκε από: <http://docplayer.gr/283764-I-energitiki-emploki-ton-mikron-paidion-se-symmetohikes-morfes-er>

Τσεβρένη, Ι. (2008), Η πόλη μέσα από τα μάτια των παιδιών. Προσεγγίζοντας το συμμετοχικό σχεδιασμό του χώρου μέσα από μια εναλλακτική θεώρηση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα: ΕΜΠ

Vygotsky, L. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge: Harvard University Press.

Walker, R. (1993). Finding a silent voice for the researcher: using photographs in evaluation and research. *Qualitative voices in educational research*. London: Falmer Press.

<http://www.eurydice.org><http://www.eurydice.org> -NSCC (National School Climate Center) <http://www.schoolclimate.org/><http://www.schoolclimate.org/> -ΣολομώνΙ., (1999). Εσωτερική Αξιολόγηση και Προγραμματισμός του Εκπαιδευτικού Έργου στη Σχολική Μονάδα, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα -Stevens, C. J., & Sanchez, K. S. (2003). Perceptions of parents and community members as measures of school climate. In H. J. Freiberg (Ed.), *School climate: Measuring, improving, and sustaining healthy learning environments* (124-147). New York: Routledge Falmer.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1- ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ**Η συζήτηση με τα παιδιά**

Συνέντευξη με τη Χρυσούλα(5 ετών) τον Απρίλιο του 2015

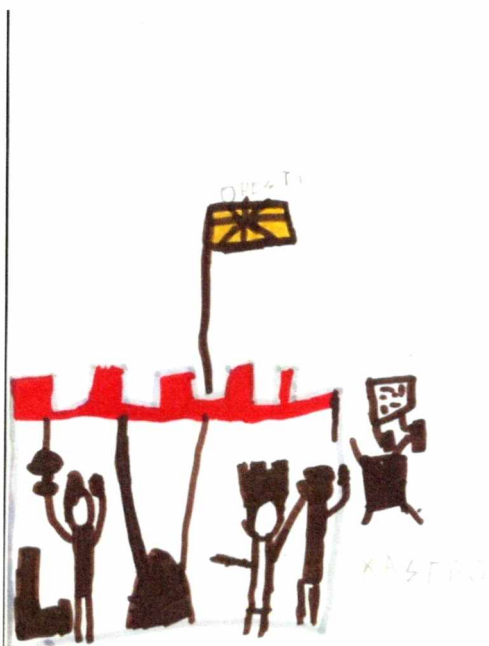
1.Τι σου αρέσει στο νηπιαγωγείο;	Μου αρέσει να ζωγραφίζω και να κάνω χειροτεχνίες γιατί κάνω ωραία ανθρωπάκια.
2.Τι δε σου αρέσει στο νηπιαγωγείο;	Όλα μου αρέσουν.
3.Ποιο μέρος του νηπιαγωγείου σου αρέσει;	Η ζωγραφική και τα πλαστικά τουβλάκια και τα κουζινικά, γιατί μαθαίνουμε να μαγειρεύουμε.
4.Ποιο μέρος του νηπιαγωγείου δε σου αρέσει;	Δε μου αρέσουν τα παζλ γιατί έχει πολλά κομμάτια.
5.Τι θα ήθελες να αλλάξεις στο νηπιαγωγείο;	Θα ήθελα πολλές ζωγραφιές στους τοίχους για να γίνει πιο όμορφο.

Η συζήτηση με τα παιδιά

Συνέντευξη με το Φοίβο (6 ετών) τον Απρίλιο του 2015

1.Τι σου αρέσει στο νηπιαγωγείο;	Που παίζω με τους φίλους μου και επειδή ζωγραφίζω και τα ξύλινα τουβλάκια επειδή είναι πολλά και φτιάχνουμε μεγαλύτερο κάστρο.
2.Τι δε σου αρέσει στο νηπιαγωγείο;	Δε μου αρέσει που μαλώνω με την Κατερίνα.
3.Ποιο μέρος του νηπιαγωγείου σου αρέσει;	Μου αρέσει η γωνιά της ζωγραφικής επειδή ζωγραφίζουμε ωραία πράγματα.
4.Ποιο μέρος του νηπιαγωγείου δε σου αρέσει;	Δε μου αρέσει η γωνιά με τα κουζινικά γιατί δε φτιάχνουμε κάτι ιδιαίτερο, η μεταμφίεση γιατί τη βαριέμαι, ούτε οι πλαστελίνες γιατί έχω και στο σπίτι.
5.Τι θα ήθελες να αλλάξεις στο νηπιαγωγείο;	Δραστηριότητες με γράμματα και προτάσεις για ανάγνωση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2- ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ

Ζωγραφιά μαθητή που απεικονίζει τη γωνιά του κάστρου

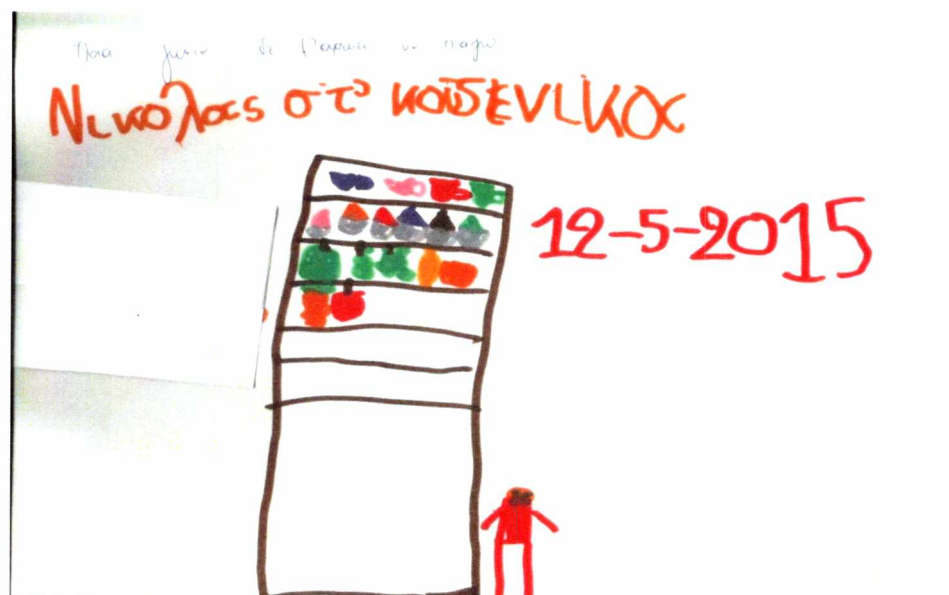
Ζωγραφιά κοριτσιού που αποτυπώνει τη γωνιά του τρένου

Ζωγραφιά μαθητή που αποτυπώνει τη γωνιά με τις πλαστελίνες

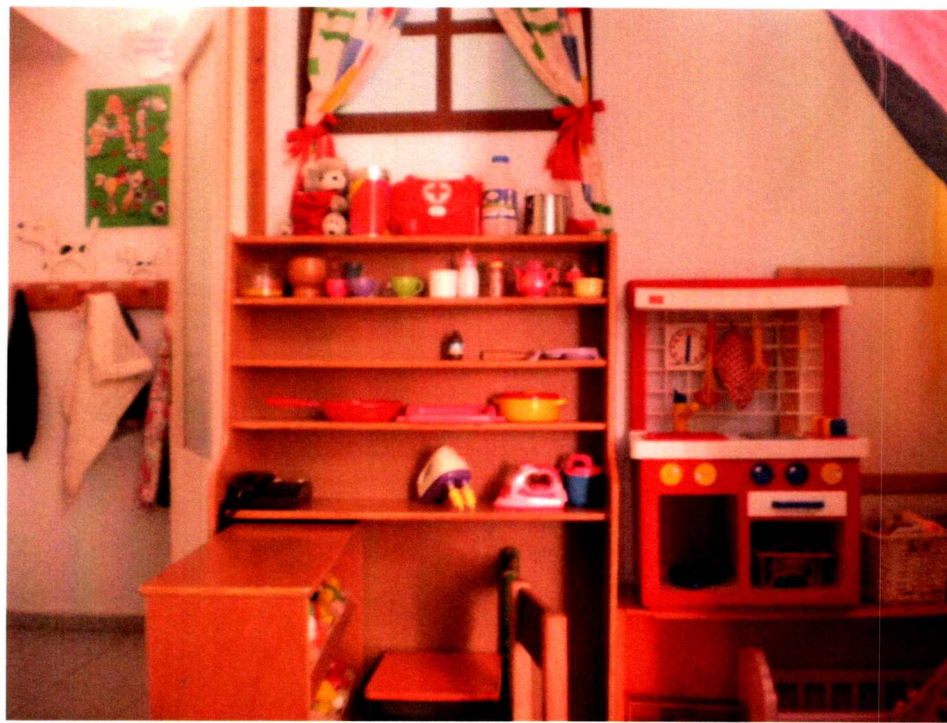

Ζωγραφιά μαθήτριας που απεικονίζει τη γωνιά των ζώων

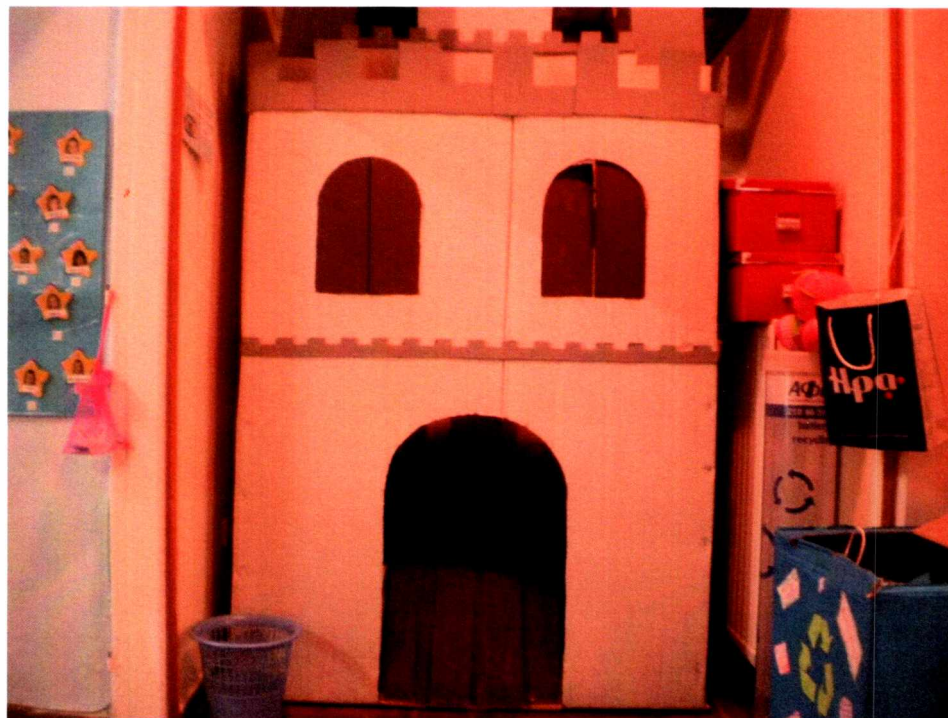

Ζωγραφιά μαθητή που απεικονίζει τη γωνιά των κουζινικών

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3-ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Απεικόνιση γωνιάς κουζίνας

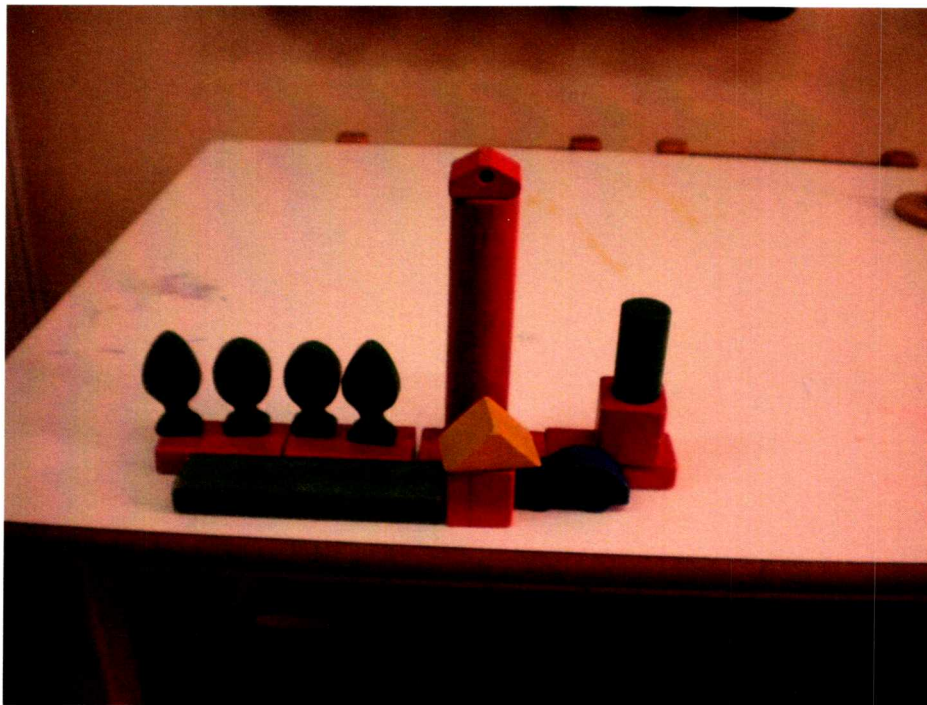
Απεικόνιση γωνιάς κάστρου

Απεικόνιση γωνιάς παζλ

Απεικόνιση γωνιάς με πλαστελίνες

Απεικόνιση γωνιάς με ξύλινα τουβλάκια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

004000125738